

W

Wonder en is gheen Wonder
tijdschrift voor wetenschap en rede

ESSAY

Positieve gezondheid *Doel of verwarring?*

VOORPUBLICATIE

Bevolkingsgroei is het probleem niet *Ecomodernisme. Het nieuwe denken over groen en groei*

GEZONDHEID

Gefermenteerde rode rijst *Het 'natuurproduct' tegen hoge cholesterol*

RECENSIE

Ruben Mersch *Waarom iedereen gelijk heeft*

Wonder en is gheen Wonder
tijdschrift voor wetenschap en rede

De titel van dit tijdschrift *Wonder en is gheen Wonder* heeft betrekking op de toelichting van Simon Stevin (Brugs wiskundige, natuurkundige en bouwkundige, 1548-1620) onder zijn klootkransbewijs: ook wat er vreemd uitziet kan een natuurlijke verklaring hebben.

Wonder en is Gheen Wonder is een uitgave van SKEPP vzw en verschijnt per kwartaal voor de leden van de organisatie.

skepp

www.skepp.be

COLOFON

KERNREDACTIE: Cliff Beeckman, Johan Braeckman, Tim Trachet, Luc Vancampenhout, Pieter Vannuffel, Wietse Wiels
REDACTIECOMITÉ: Wim Betz, Stefaan Blancke, Luc Bonneux, Maarten Boudry, Maxime Darge, Geerd Machiels, Ronny Martens, Marc Meuleman, Pieter Peyskens, Griet Vandermassen, Frank Verhoft
EINDREDACTIE: Marc Roelands, Gerda Sterk, Luc Vancampenhout, Marc Van de Walle, Jonas Vandroemme
HOOFDREDACTIE: Bart Coenen - bart.coenen@skepp.be
GRAFISCHE VORMGEVING: Els Van Hemelryck, www.typolatta.be
ILLUSTRATIES: Stefaan Vermeulen
DISTRIBUTIE: Paul De Belder
REACTIES & ARTIKELS: bart.coenen@skepp.be
CONTACT BOEKBESPREKINGEN: Johan Braeckman - recensies@skepp.be
VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: Johan Braeckman
DRUK: Graphius, Gent
OPLAGE: 1000 ex.

RAAD VAN BESTUUR: Paul De Belder, voorzitter - Tim Trachet, algemeen secretaris - John Vos, penningmeester - Herman Boel - Johan Braeckman - Dirk Devroey - Marleen Finoulst - Laurent Goovaerts - Johan Torfs, ondervoorzitter - Fred Waumans
ERELEDEN: Henri Broch - Cornelis de Jager - Paul Kurtz (+) - Jean Meeus - Armand Pien (+) - Jan Willem Nienhuys - Roger Van Geen (+) - Etienne Vermeersch - Jacques Van Rillaer - Edzard Ernst - Marie Prins - Michael Heap

BESTELLING TIJDSCHRIFT: info@skepp.be
ABONNEMENT + LIDMAATSCHAP: 25,00 euro
BUITENLAND: + 5,00 euro
KOSTENDRAGER SKEPP: BE06 0012 1684 7822 (BNP Paribas Fortis)
BUITENLANDSE TRANSACTIES: IBAN BE06 0012 1684 7822 - Swift/BIC Code: GEBABEBB (BNP Paribas Fortis)

EDITO

‘Onschuldige kinderziekten kunnen ook vandaag nog dramatische gevolgen hebben’

Er was een tijd dat iedereen kinderziekten moest doormaken. Soms was na enkele dagen flink ziek zijn alles weer vergeten, maar er was ook een kans dat je het niet overleefde of bleef zitten met een handicap. De herinneringen aan de ravage die pokken, polio, mazelen, kinkhoest, tetanus, etc. aanrichtten zijn bijna verdwenen. Met dank aan de wetenschap en vaccins. Miljoenen levens werden gered door steriliseren, pasteuriseren, en vooral door vaccineren. Die ziekten waren aan het verdwijnen. Als genoeg mensen immuun zijn, kunnen de virussen en bacteriën zich niet meer verspreiden en sterven ze uit. Maar die hoop is weg. Een deel van de bevolking heeft op enkele jaren tijd een zeer negatieve mening gekregen over vaccineren. Ze vinden het zinloos of zelfs gevaarlijk. Zo daalt de groepsimmunitet onder de vereiste 95%. De cijfers van een recente Vlaamse enquête zijn verontrustend: een belangrijk deel van de Vlaamse moeders overweegt hun kind niet te laten inenten. De wetenschappelijke wereld reageert met ongeloof. Twijfelen aan de noodzaak van vaccineren vinden ze even absurd als beweren dat de aarde plat is.

Wie zijn die anti-vaxers? Het is een erg heterogene groep, met uiteenlopende motieven en argumenten en met een bijna religieus geloof in hun zaak. Fundamentalistisch gelovigen menen dat je niet mag ingaan tegen de wil van God. De Nederlandse zwartekousenkerk werd al een paar keer getroffen door een epidemie van mazelen, met overlijdens. In sommige moslimlanden verspreiden fundamentalisten het gerucht dat vaccins een duivels complot zijn van de westerse landen om aids te verspreiden of om kinderen steriel te maken. Dichter bij huis is er de antroposofie. De uitvinder van hiervan was Rudolf Steiner. In de Steinerscholen wordt ook vandaag nog lesgegeven volgens zijn inzichten: een kind moet eens flink ziek geweest zijn om zich later goed te kunnen ontwikkelen.

Ook onder alternatieve genezers zijn er veel anti-vaxers, sommigen zijn zeer open en agressief, anderen vinden dat mensen zelf moeten beslissen. Hebben ze zelf geen mening? Die hypocriete houding werd onlangs aangekaart in een onderzoek door Eos (zie *Wonder en is gheen wonder* herfst 2016). Dat wetenschappelijk tijdschrift vroeg artsen-homeopaten om bescherming tegen malaria. Meer dan de helft gaf onverantwoord gevaarlijke advies. Volgens homeopaten worden ziekten niet veroorzaakt door een virus of bacterie, maar door verminderde weerstand. Dat kunnen alternatieve genezers verhelpen: ze verhogen “de natuurlijke weerstand” door kraken, magisch water, handoplegging, etc. Die mystieke beweringen sloegen niet echt aan, want meer dan 95% van de bevolking liet zijn kinderen vaccineren. We waren goed beschermd. Maar dan begon de geruchtenmolen. Vaccins zouden schadelijk zijn, autisme, wiegendood, Alzheimer en nog veel meer veroorzaken. Jonge ouders beginnen te twijfelen en vragen om informatie.

In februari dit jaar werd hierover door de Europese Groene Partij een congres aangekondigd in het Europees Parlement. Toen het programma bekendraakte, stak een storm van verontwaardiging op. De sprekers waren rabiante anti-vaxers met een bedenkelijke wetenschappelijke reputatie. De centrale figuur, de Engelse arts Andrew Wakefield, is berucht om zijn vals artikel in *The Lancet* over het verband tussen vaccin en autisme. Dat artikel werd later teruggetrokken en Wakefield werd veroordeeld voor fraude en onethisch handelen. Hij vluchtte naar Texas waar hij nu autistische kinderen behandelt met kwakmiddelen. De groene fractie in het EP werd geïnformeerd over de wetenschappelijke bezwaren tegen dit congres en besloot het niet meer te steunen. Een wijs besluit. De Europese groenen worden nu beschuldigd van censuur...

Wim Betz

Dit is een verkorte versie van een opiniestuk dat verscheen op Knack.be.

INHOUD

lente 2017

ESSAY

Positieve gezondheid

Doel of verwarring?

Luc Bonneux

4

INTERVIEW/ESSAY

De andere kant van de dood

Luc Vancampenhout in gesprek met

Anja Opdebeeck

Luc Vancampenhout

8

BOEKENCOLUMNN

Alternatieve vrijdenkerij

Kritische beschouwingen bij een titelpagina

Frank Verhoft

18

GEZONDHEID

Gefermenteerde rode rijst

Het 'natuurproduct' tegen hoge cholesterol

Marleen Finoulst

20

COLUMN

(Per kwartaal afgerekend)

23

Sed lux non erat

Luc Vancampenhout

VOORPUBLICATIE

Bevolkingsgroei is het probleem niet

25

*De wereld biedt volop ruimte aan
een hele hoop mensen*

Ralf Bodelier en Marco Visscher

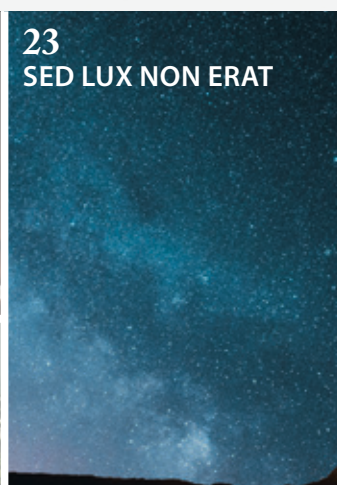
RECENSIE

Ruben Mersch

32

Waarom iedereen gelijk heeft

Luc Bonneux

Positieve gezondheid

Doel of verwarring?

▶ Luc Bonneux

Pogingen om gezondheid te definiëren, bepalen de hele wereldbevolking als ziek, stranden op de diversiteit van menselijke levenslopen en verwarren gezondheid met welzijn of geluk. Ze gaan voorbij aan de essentie: dat er mensen ziek of beperkt worden, dat ziekte en gebrek ongelijk verdeeld zijn en dat het bestrijden van ziekte en gebrek daarom zowel een nobele als noodzakelijke menselijke taak is.

Op uw gezondheid!

We wensen het elkaar, vaak bij het nuttigen van alcoholische drank. Niet zo gezond, maar wel lekker. Is een glas wijn dat tegelijk een beetje gezond en een beetje ongezond is, en heel erg lekker, dan alles bijeengenomen gezond? Alcohol smeert sociale contacten, helpt om je zorgen te vergeten en maakt je vrolijk. Dus heel erg gezond. Maar o wee als je te laat ontdekt dat je er niet meer zonder kunt. Dan wordt alcohol heel erg ongezond, voor jou en je familie. Het lukt al helemaal niet meer als we 'geestelijk gezond' willen definiëren. We produceren steeds meer afwijkingen in steeds dikkere handboeken, de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM). Er is er net een vijfde versie verschenen, en de deskundigen rollen alweer vechtend over de grond over de vraag of de vele afwijkingen die er in staan reële afwijkingen zijn dan wel varianten van normaal menselijk gedrag.

De verwarring begon, niet onverwacht, bij de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO). Er is een groot amalgaam aan kwakzalverijen die niets meetbaars kun-

nen leveren. Die kunnen wel energie, harmonie, balansen, weerstand, zingeving, levenskracht, welzijn en nog meer ondefinieerbaar fraais opleveren. Hier is de officiële definitie van de WHO: 'Gezondheid is een toestand van volledig lichamelijk, geestelijk en maatschappelijk welzijn en niet slechts de afwezigheid van ziekte of andere lichamelijk gebreken.' Er wordt vaak geschreven over het absurde eerste luik 'een toestand van volledig lichamelijk, geestelijk en maatschappelijk welzijn'. Skrabanek zaliger, groot criticus van de geneeskunde, herdefinieerde deze definitie van gezondheid tot 'een toestand kortstondig te bereiken gedurende een geslaagd wederzijds orgasme'. Het eerste luik betekent absolute medicalisering: niemand is gezond, iedereen is patiënt. Een definitie van gezondheid die iedereen tot ongezond verklaart lijkt al niet erg geslaagd. Maar het tweede luik van deze definitie, 'en niet slechts de afwezigheid van ziekte of andere lichamelijke gebreken', is niet alleen absurd maar ook verwerpelijk. Bedenk een leven zonder ziekte of gebrek. Volgens deze definitie is dat niet een verre droom, een onmogelijke utopie, maar 'slechts' een onvolmaakte toestand. Als mensen elkaar gezondheid toewensen, wensen ze dit: geen ziekte of gebrek. Als artsen mensen verzorgen, is het hierom: ziekte of gebrek soms genezen, vaak verlichten en steeds verzorgen. Dat is vaak al lastig genoeg.

ADHD

Het definiëren van ziekte of gebrek is op zich al heel erg lastig. Het wordt dat nog meer als er veel geld met de definitie te verdienen valt. Zo lazen we onlangs in de

“**H**et definiëren van ziekte of gebrek is op zich al lastig. Het wordt dat nog meer als er veel geld met de definitie te verdienen valt.”

krant dat 'eindelijk' een hersenafwijking werd ontdekt bij kinderen met ADHD. Eindelijk bestond ADHD als ziekte, omdat we op MRI, in een veelvoud van mogelijke metingen, bepaalde afwijkingen vonden die gecorreleerd waren aan een bepaald storend gedrag dat we ADHD noemen. Mijn eerste bedenking is dat dit mogelijk een toevalsbevinding is uit heel veel mogelijke afwijkingen. Mijn tweede dat dit mogelijk een gevolg is, geen oorzaak. Mensen krijgen geen spataders van steunkousen, mensen dragen steunkousen omdat ze spataders hebben. Dit soort ontdekkingen hoort in dezelfde liga thuis als het ontdekken van afwijkingen in hersenen, genen of wat dan ook als oorzaak van homoseksualiteit. Holebi's vinden dat niet leuk: een variant van seksueel gedrag wordt gelabeld als een aandoening met een somatische oorzaak, niet als een normale variant van seksualiteit.

Sommige kinderen zijn erg druk. Sommige kinderen zijn zo druk, dat zij en ouders baat hebben bij medicatie om het leven draaglijk te maken. Sommige kinderen zijn erg druk, maar ouders en kinderen kunnen volstaan met begeleiding en ondersteuning. En sommige kinderen zijn druk, maar kunnen volstaan met begrip, geduld en consequent opvoeden. In het rapport *Alle Dagen Heel Druk* wordt gesteld dat zowat 1% van de kinderen baat heeft bij medicatie. 2% heeft baat bij individuele begeleiding. Een brede groep

kinderen komt toe met ondersteuning van ouders bij de opvoeding.

Er werd een probleem gedefinieerd met een beleid om ouders en kinderen bij te staan om beter om te gaan met dat probleem. Dat beleid was redelijk, gebaseerd op bestaande experimenten en inzichten van deskundigen. Moeten we kinderen met 'ADHD hersenafwijking', maar zonder druk gedrag, toch maar 'preventief' behandelen omdat ze een 'verhoogd risico' lopen? Moeten we kinderen zonder 'ADHD hersenafwijking', maar wel met druk gedrag, links laten liggen, 'want ze zijn niet ziek'? De vragen stellen is ze beantwoorden: behandel problemen, geen afwijkingen op hersenscans. Die zijn dan ook overbodig, maar ze zullen nu wel in toenemende mate worden ingezet 'om de diagnose te ondersteunen' dan wel om meer medicatie in te zetten. Of gewoon om de machine te laten draaien voor een beter rendement van de investering.

Het ziekte-label ADHD wordt nu steeds breder aangewend om druk gedrag te behandelen met medicatie. In een Vlaamse provincie kreeg 12% van de kinderen medicatie 'tegen ADHD'. Is 'druk zijn' een ziekte? De helft van de kinderen zijn drukker dan gemiddeld. Maar als we de helft van de kinderen gaan behandelen omdat ze drukker zijn dan gemiddeld, moeten we misschien ook de helft van de kinderen medicatie geven omdat ze stiller zijn dan gemiddelde. Moeten we streven naar een mediaan van gedrag, BMI, bloeddruk, cholesterol: niet te laag en niet te hoog? Als ouders van wat we positief kunnen beschrijven als vier erg levendige kinderen, vonden mijn vrouw en ik van andere kinderen vaak dat ze wel erg stil en saai waren. Die hadden we best wat meer 'peper in de kont' gegund. Over de vraag wat 'normale, gezonde kinderen' zijn, zijn bibliotheken vol geschreven, maar het blijkt zowat onmogelijk te de-

“Het is altijd hetzelfde. Het doelwit van een 'positief gezondheidsbeleid' of allerhande vormen van 'preventieve geneeskunde' is de kerngezonde en welvarende middenklasse.”

“Het ziekte-label ADHD wordt steeds breder aangewend om druk gedrag te behandelen met medicatie. In een Vlaamse provincie kreeg maar liefst 12% van de kinderen medicatie 'tegen ADHD'. Is 'druk zijn' een ziekte?”

finiëren. Het is veel gemakkelijker om dit negatief te definiëren: 'wat is abnormaal gedrag, onwenselijk en doel van beleid?' En dan is het nog de vraag of het abnormaal is: het afleren van asociaal gedrag is onderdeel van goed opvoeden. Kinderen moeten leren hoe ver ze te ver mogen gaan. Of om terug te gaan naar ADHD: jongere kinderen in een klas hebben een hogere kans op het ziekte-label ADHD. Niet omdat ze 'de ziekte ADHD' hebben, maar omdat jongere kinderen wat minder gesocialiseerd en wat drukker zijn.

Levenslopen

Vechten, liegen, stelen, vandalisme, met vuur spelen, je les niet leren: het is – op bepaalde leeftijden – normaal kindergedrag. Het wordt pas minder normaal als kinderen asociaal gedrag blijven vertonen als ze opgroeien. De kindertijd is een fase in de levensloop. Positieve gezondheid wordt door Hubers *Institute for Positive Health* gedefinieerd als 'het vermogen om je aan te passen en je eigen regie te voeren, in het licht van de sociale, fysieke en emotionele uitdagingen van het leven'. Kinderen zijn dan wel allen ziek, en hoe jonger ze zijn, hoe zieker. Baby's kunnen niet de eigen regie voeren. Dat moeten ze nog leren van ouders, school en maatschappij. Zelfs mijn volwassen kinderen konden nog wel eens een duwtje in de rug gebruiken, soms een aai over de bol, soms een vermanend advies. Anderszins kon je met mijn groot tante nog een normaal gesprek voeren op haar 104 jaar. Ze was dankbaar als je met haar een gebakje ging eten. Ze had nog een krant, maar las buiten de titels enkel nog het lokale nieuws. Ze liep met een rolator, woonde in een verzorgingshuis en kon niet meer voor zichzelf zorgen. Ze is dus volgens de positieve gezondheidsdefinitie erg ongezond. Topsporters moeten kappen met topsport ergens voor hun veertigste. Je kan het ziekte noemen, je kan het een onvermijdelijk onderdeel van de levensloop noemen maar de meeste topsporters vinden het niet fijn. De oorzaak zijn vaak sportblessures, die minder en minder volledig herstellen. Is het een

ziekte, als topsporters moeten afhaken op een bepaalde leeftijd? Het is normale veroudering als onderdeel van de menselijke levensloop. Maar zijn sportblessures op oudere leeftijd dan geen ziekte? Ja, natuurlijk wel.

Aanpassing

Eén van de *significant others* uit mijn jeugd (en meer nog die van mijn puberende grote zus) was een jonge dame, een dertiger met progressieve MS. Mijn zus leerde haar kennen in het ziekenhuis. Die dame was verlamd, bedlegerig en zou nog maar een beperkte tijd leven. Maar ze was levenslustig, keerde terug naar huis en voerde zo goed en zo kwaad als het ging de regie over haar leven (met veel hulp). Ze leerde mijn zus Boudewijn De Groot kennen, en vooral dat haar gezondheidsproblemen te nietig waren om lang over te somberen. Het werd een diepe vriendschap tot aan haar dood. De dame accepteerde dat ze verlamd was en weldra zou sterven. Acceptatie en eigen regie: dat is dus positieve gezondheid volgens Huber. Maar aanvaarding maakt het onaanvaardbare daarom niet moreel aanvaardbaar.

De Amerikaanse filosoof de Toqueville schreef over slavernij. De meeste slaven werden goed behandeld, om dezelfde reden waarom een boer zijn paard goed behandelt. Goed behandelde dieren presteren beter. Goed behandelde slaven aanvaardden hun bestaan, omdat de alternatieven verschrikkelijk waren. Toen de slavernij werd afgeschaft, hadden vele slaven het slechter dan voorheen omdat er niemand meer verantwoordelijk voor hen was, maar ze wel met dezelfde slavenarbeid voldoende inkomen moesten zien te verwerven. Volgens de Toqueville maakte het feit dat slaven zich konden aanpassen aan hun slavenbestaan slavernij niet moreel acceptabel. Slavernij, het houden van mensen als huisdieren voor arbeid of seks, is een moreel kwaad, ongeacht of je slaven goed behandelt en of ze hun bestaan accepteren. Het feit dat mensen erin slagen goed te leren leven,

zelfs met een vreselijke ziekte, maakt dit lot daarom niet aanvaardbaar.

De blasé middenklasse

Het is altijd hetzelfde. Het doelwit van een 'positief gezondheidsbeleid' of allerhande vormen van 'preventieve geneeskunde' is steeds de kerngezonde en welvarende middenklasse. Die leeft langer dan ooit, gezonder dan ooit, welvarender dan ooit, veiliger dan ooit (bekijk eens de statistieken van ongevallen en terreuraanslagen van de laatste vijftig jaar). Maar we moeten toch allerhande beleid, boeken, adviezen, middelen en interventies consumeren, en bij de volgende verkiezingen liefst stemmen op onze politieke benefactors. Er zijn de klassieke gezondheidsadviezen: rook niet, beweeg genoeg, eet gevarieerd, word niet te dik. Als je dat lukt, ben je doorgaans heel gezond bezig. Maar het is nooit genoeg. Om positief gezond te zijn moet je nu ook nog een zinvol leven leiden, vrolijk zijn, idealen hebben en hulp kunnen vragen met een daartoe bestemde app (zoals bijvoorbeeld www.ipositivehealth.com).

Het score-instrument 'positieve gezondheid' is een teken van deze tijd. Het ver-

“Mededogen en woede zijn mijn drijfveer. Mededogen en woede om het wrede lot dat mensen ondergaan door ziekte en gebrek. Conceptuele prullen als 'positieve gezondheid' ontkennen het lijden”

wart gezondheid met geluk en trekt voor dat geluk een gevaarlose greep hyper-individuele verlangens. Je kan daar niet tegen zijn, maar is er ook iets voor? Moet de staat budget weghalen van onderwijs, armoedebestrijding, pensioenen of ouderenzorg om bij wijze van gezondheidsbeleid de vrolijkheid, zingeving en levenslust van de begoede middenklasse te bevorderen? In de scorelijst 'positieve gezondheid' mankeert de ander, tenzij als consumptieartikel ("samen leuke dingen doen"). Er staat niets over goede seks in een intieme relatie. Er staat niets over mededogen en woede om hoe het de ander vergaat.

Mededogen en woede

Mededogen en woede zijn mijn brandstof, de brandstof van een gedreven arts, mededogen en woede om het wrede lot dat mensen ondergaan door ziekte en gebrek. Conceptuele prullen als positieve

gezondheid of een toestand van volledig lichamelijk, geestelijk en maatschappelijk welzijn zijn negationist in de ergste betekenis van het woord. Ze ontkennen het lijden, ze negeren het wrede lot dat de enen treft en de anderen spaart. Ze negeren ziekte en gebrek. Ik walg ervan. Ik heb niets met gezonde mensen: ik ben arts voor zieken.

Luc Bonneux

is arts, epidemioloog en publicist.

De aanleiding voor dit essay is een voordracht gegeven op 5 november 2016 op het congres van de Vereniging voor Filosofie en Geneeskunde over het thema 'concepten van ziekte en gezondheid' in Leiden. In dit essay reageert Luc Bonneux op pogingen om gezondheid te definiëren als doel van beleid, in plaats van het bestrijden van ziekte en gebrek.

VOORGESCHIEDENIS

In december 2001 publiceerde de cardioloog Pim van Lommel een artikel over bijna-doodervaringen. Daarin werd de stelling verdedigd dat bijna-doodervaringen (BDE) niet volstrekt materialistisch kunnen verklaard worden. Pim van Lommel leek daarbij te suggereren dat BDE's een "bovennatuurlijke" oorsprong hebben. Intussen doceerde Anja Opdebeek aan de KU Leuven rond hetzelfde onderwerp, een doctoraat waarvan de objectiviteit door nogal wat wetenschappers in vraag werd getrokken. Al snel verschenen kritische reacties van Willem Betz in *de Artsenkrant* en in de *Financieel Economische Tijd*. Vervolgens werd in april 2002 door de KU Leuven in samenwerking met SKEPP een debat over bijna-doodervaringen georganiseerd. Er volgde ook een derde kritisch artikel op de beweringen van van Lommel van bioloog Walter Verraes, neuroloog Luc Crevits en Willem Betz (verschenen in *Wonder en is gheen wonder*, nr. 1/2002).

Een overzicht vind je op <http://skepp.be/nl/gezondheid/bijna-doodervaring/bde-debat>.

De andere kant van de dood

Luc Vancampenhout in gesprek met Anja Opdebeeck

▶ Luc Vancampenhout

Bestaat er leven na dit leven? Wie in God gelooft, kreeg en krijgt van diens boodschappers een positief antwoord, want het bestaan van God wordt stevast gekoppeld aan het bestaan van een hiernamaals en van een onstoffelijke ziel, die na de dood van het lichaam voor dat hiernamaals bestemd is. Maar altijd weer sloeg en slaat de twijfel toe, want geloof houdt geen bewijs in. De andere kant van de dood blijft “the undiscover’d country, from whose bourn no traveller returns”, in de woorden van Hamlet. Maar er zijn mensen die toch zijn teruggekeerd, met het getuigenis dat ze tot op de grens van dat land zijn geweest, dat ze contact hebben gehad met wat zich achter de grens bevindt: een bijna-doodervaring.

Een BDE moet worden onderscheiden van de ervaring van iemand die op het nippertje aan de dood is ontsnapt, wanneer die bijvoorbeeld nog net op tijd kon wegspringen voor een neergebliksemde boom of een aanstormende vrachtwagen. Een BDE kan zich voordoen wanneer een mens in reëel stervensgevaar verkeert, ten gevolge van een ongeval, een bijna-verdrinking, een overdosis, een riskante operatieve ingreep. In een aantal gevallen (soms wordt gesproken over 18%, maar dat cijfer wordt sterk betwist) maken mensen bij hun terugkeer naar het bewustzijn melding van een speciale ervaring: ze voelen zich wegglijden uit het leven en beseffen dat de dood nabij is, maar pijn en angst verdwijnen, de doodsnoed maakt plaats voor een gevoel van rust en vertrouwen, de ziel verlaat

het zieke lichaam (uittreding), de duisternis maakt plaats voor licht, dat door een tunnel voert naar een paradijselijk landschap, waar magische muziek weerklinkt, waar ontmoetingen plaatsvinden met overleden familieleden en vrienden, en waar een wezen verschijnt dat een bovenaards licht uitstraalt, en ook een allesomvattende liefde.

De ervaring wordt afgebroken op het ogenblik dat de patiënt wordt gereanimeerd. De terugkeer naar dit leven veroorzaakt ontgoocheling, die wordt gecounterd door een rationalisering: men was nog niet klaar voor dat andere leven, men heeft op aarde nog een taak te vervullen. De impact op het verdere leven is in elk geval enorm: gemoedsrust, zelfvertrouwen, de wil en de kracht om een altruïstisch leven te leiden, bevrijd van de angst voor de dood, omdat men weet wat er wacht aan de andere kant.

De BDE is geanalyseerd en verklaard door de hersenwetenschap. De sterkste inducerende factor is het zuurstoftekort, waardoor een aantal elektrochemische reacties op gang komt. Desintegratie van de signalen uit het evenwichtsorgaan veroorzaakt in de *gyrus angularis* het gevoel te gaan zweven. Door overprikkeling van de primaire visuele cortex, de *area striata*, ontstaat een helder licht, de illusie dat men de uitgang van een tunnel nadert. De hypothalamus produceert endorfines, die verdoving en euforie veroorzaken, het proces culmineert in visuele en auditieve hallucinaties, vaak in de vorm van flash-backs.

Onderzoekers hebben deze verhalen opgetekend en gepubliceerd, te beginnen bij Raymond A. Moody jr. in *Life after life*, 1975. In Vlaanderen werd het verschijnsel bestudeerd door Anja Opdebeeck, die er een doctoraal proefschrift over schreef, in 2001 gepubliceerd bij uitgeverij Lannoo, onder de titel *Bijna-dood, leven met bijna-doodervaringen*. Dit boek werd door Maarten Brijs besproken in *Wonder en is gheen wonder*, nr. 3, 2002.

Het was mijn bedoeling om van Anja Opdebeeck te vernemen hoe zij vijftien jaar later het fenomeen BDE evalueert (bijvoorbeeld of ‘bijna-doodervaarders’ hun verhaal handhaven of wijzigen, of de kracht die zij uit de ervaring putten even sterk blijft of afzwakt). Meteen bleek echter dat zij het fenomeen niet langer bestudeert en nauwelijks nog contact heeft met mensen die van hun ervaringen getuigden in haar boek. Toen heb ik de aandacht verlegd van het studieobject naar de persoon van de onderzoekster. Ik onderschrijf de kritiek van Maarten Brijs dat het boek niet beantwoordt aan de wetenschappelijke eisen van een doctorale dissertatie, maar anderzijds geeft Anja Opdebeeck blijk van een intrigerende persoonlijke betrokkenheid, waardoor zij verglijdt van studie naar getuigenis en bekentenis. De confrontatie daarvan met mijn sceptische tegenargumentatie bleek interessant, al is het interview daarvoor geëvolueerd tot een gesprek. Anja Opdebeeck heeft vooraf inzage gevraagd, de hieronder afgedrukte tekst heeft haar volledige goedkeuring.

Anja Opdebeeck, je stelt dat de medische wereld niet kan bewijzen dat er geen leven na de dood bestaat. Ik citeer: "Dit alles betekent echter niet dat hiermee is aangetoond dat bijna-doodervaarders geen glimp van het leven na de dood zouden kunnen opvangen. (...) Volgens mij reden te meer om de bijna-dooder vaarder het voordeel van de twijfel te geven en aandachtig te luisteren naar wat hij op basis van zijn persoonlijke ervaring wél meent te weten."

Anja Opdebeeck: "De verschillende wetenschappelijke verklaringen worden in mijn boek besproken. Geen ervan biedt een afdoende, volledige verklaring."

We zijn vijftien jaar verder en de hersenwetenschap is enorm geëvolueerd. Het hersencentrum waar de godservaring ontstaat, is nauwkeurig bepaald, door elektromagnetische stimulatie kan die ervaring worden geïnduceerd. Onderzoekers hebben de hersenactiviteit van negentien leden van de mormoonse kerk in Utah gescand, terwijl die geestelijke oefeningen uitvoerden die bedoeld waren om een godservaring op te roepen. Wat zij beschreven doet sterk denken aan de verhalen na een BDE: gevoelens van warmte en vrede, beloning in het hierna-

maals door samenzijn met hun familieleden, het binnengaan in de hemel, het aanschouwen van hun Heiland (Social Neuroscience, juni 2016). Jouw oordeel daarover?

Anja Opdebeeck: "Het lijkt erop, maar het is het niet, het blijft mijlenver van een echte BDE vandaan. Het bewijst niet de volle complexiteit van die ervaring, het bewijst dus eigenlijk niets."

Het onderzoek stuit natuurlijk altijd op de hindernis dat men geen hersenscan kan nemen op het ogenblik dat de BDE zich voordoet. Maar de richting is duidelijk. Wanneer ik in de buurt van Brussel kom en het Atomium zie, dan weet ik dat ik het Atomium zal vinden wanneer ik mijn weg vervolg, en niet de kathedraal van Antwerpen.

Anja Opdebeeck: "Maar zolang je het Atomium niet hebt bezocht, weet je niet wat je in de bollen zult aantreffen. Trouwens, zelfs indien de BDE ontrafeld zou kunnen worden met een hersenscan: de persoon in kwestie heeft geen boodschap aan het wetenschappelijk plat redeneren van zijn of haar wonderlijke ervaring. Wanneer hij niet au sérieux genomen wordt door zijn arts, zal

“De persoon in kwestie heeft geen boodschap aan het wetenschappelijk plat redeneren van zijn of haar wonderlijke ervaring.”

hij meestal wijselijk zijn mond houden en zich verzetten tegen zo'n 'verklaring' die maar één kant van de medaille belicht."

Verderop in je boek geef je blijk van een verlangen om die ervaring te delen, en je zoekt in je persoonlijke leven naar een voedingsbodempom om dat te kunnen, ook zonder de ervaring zelf te beleven. We zijn vijftien jaar later, weet jij nu wat een 'bijna-dooder vaarder' meent te weten, geloof jij dat er een leven bestaat na de dood?

Anja Opdebeeck: "Wat ik geloof (of wat jij gelooft) maakt eigenlijk niet uit, het gaat erom of het er is of niet. En dat zal ik weten op het moment van mijn dood. Ik ben niet bang voor de dood, doodgaan is mijn ultieme en spannendste avontuur, en ik ben heel nieuwsgierig naar de afloop. Ofwel begint er iets nieuws, ofwel stopt alles, maar ik heb vrede met zowel het ene als het andere."

Maar eigenlijk heeft dat vooruitzicht alleen zin als er wél iets is. In het andere geval zou er dan toch één moment moeten zijn waarop men zich realiseert dat er niets is. Zo'n moment is er niet, evenmin als er een moment is waarop men zich realiseert dan men niet meer wakker is, maar slaapt. De woorden spannend en avontuurlijk impliceren ook dat er iets gebeurt, dat er iets is, en bovendien iets wat het waard is dat men er nieuwsgierig naar heeft uitgekeken. Wat er spannend en avontuurlijk kan zijn aan niets, waarom men er nieuwsgierig naar zou uitkijken, ontgaat mij.

Anja Opdebeeck: "Sterven is een proces. Meestal is iemand niet van de ene op de andere seconde dood, net zo goed als je meestal niet van het ene op het andere moment als een bewusteloos blok in slaap valt, nog los van het fenomeen van 'lucide dromen', die mensen kunnen hebben. Natuurlijk gebeurt er in die laatste ogenblikken nog 'van alles'. Ik ben benieuwd naar hoe het zal voelen. Hoelang ik nog 'bewustzijn' zal ervaren. Of ik misschien nog mensen om me heen zal horen, terwijl ik niet meer kan reageren? Of ik ook een licht en een tunnel zal zien of andere sterfbedvisioenen zal hebben? Zal er angst zijn? Vrede? Liefde? Hoelang het zal duren eer ik werkelijk 'weg' ben? Wat zal mijn laatste gedachte, mijn laatste emotie zijn? In het geval dat er nadien niets meer 'volgt', ga ik het niet meer kunnen navertellen, dat klopt, maar op het moment zelf ga ik het wel nog beleven. Tot aan het einde. En dat vind ik een behoorlijk spannend vooruitzicht..."

Voor een groot aantal van hen die een BDE meemaakten, is de bewijskracht overduidelijk: zij zijn overtuigd van het bestaan van God, het hiernamaals, de onsterfelijke ziel. Die ervaring verandert hun leven fundamenteel: ze staan posi-

“Poëzie is vaak het enige instrument dat overblijft om een diepmenselijke ervaring schroomvol te benaderen en tot zijn recht te laten komen.”

“Doodgaan is mijn ultieme en spannendste avontuur, en ik ben heel nieuwsgierig naar de afloop. Ofwel begint er iets nieuws, ofwel stopt alles, maar ik heb vrede met zowel het ene als het andere.”

tiever tegenover zichzelf en de anderen, ze zijn sereen, gelukkig, en vooral: ze hebben geen angst meer voor de dood, want zij weten wat hen wacht na het sterven. Zoals je zelf aangeeft (p. 36) stelt Moody in zijn laatste boek dat die bewijskracht ook voor hem geldt.

Anja Opdebeeck: "Voor mij niet, maar ik sluit het ook niet uit, omdat ik het niet kan bewijzen, evenmin als de wetenschap het tegendeel kan bewijzen. Als er iets is, dan denk ik niet aan een god uit gelijk welke religie, maar eerder aan een bewustzijn dat het menselijke overstijgt, een energetische realiteit."

Dit herinnert mij aan de theorie van Pim van Lommel. Hij stelt dat bij een BDE de werking van het brein volledig is uitgeschakeld, en dat de beelden dus afkomstig moeten zijn van een andere bron, i.e. een metafysisch datacentrum, waarop het brein wordt aangeschakeld en dat de beelden genereert. Hij baseert die theorie op stellingen uit de kwantummechanica. Pure wetenschap, zo lijkt het wel, maar kwantumfysici gaan ervan in een deuk.

Anja Opdebeeck: "Ik ben een fan van de wetenschap, en als de wetenschap in de toekomst een wêrkelijk afdoende verklaring aanbrengt voor BDE, dan zal ik die verwelkomen. Maar dat is niet de focus van mijn boek, voor mij gaat het om de mensen die de ervaring hebben gehad, en voor wie de realiteit van wat zij hebben beleefd onomstotelijk vaststaat. De kritiek van Skepp ging daar totaal aan voorbij, en het werd zeer persoonlijk: een heksenjacht! Dat ergert mij vijftien jaar later nog altijd. Ook een kwalitatief menswetenschappelijk onderzoek verdient aandacht en respect."

Zou de reactie niet heel anders zijn geweest als je het boek niet had gepresenteerd als een doctorale dissertatie, maar als een levensbeschouwelijk essay? Je hebt zelf geen BDE gehad, maar je vindt wel dat je toegang kunt krijgen tot die ervaring, omdat de verhalen "diep versluisde herinneringen" naar boven brengen,

als een "blauwdruk", die het verlangen genereert naar "onnoembare vrede" en "kosmische Voleinding". In je jeugd jaren werd dit geïnduceerd door een sensatie van vereniging met de natuur in een buizerd, bijen, een nachtegaal. "Vrijen met de zon, spelen met de regen, dansen met de wind." Een natuurmystiek die reminiscenties oproept aan Carlos Castaneda, en aan onze eigen Guido Gezelle. En dat zijn die ontboezemingen dan ook voor mij: poëzie. (Waarmee natuurlijk geen kwaad woord is gezegd over poëzie, integendeel.)

Anja Opdebeeck: "Inderdaad, dat is het ook: poëzie. Omdat poëzie vaak het enige instrument is dat overblijft om een diepmenselijke ervaring schroomvol te benaderen en tot zijn recht te laten komen. Je kunt mij verwijten dat ik als wetenschapper die kracht van poëzie heb gebruikt om de ervaringen van mensen die ik heb bestudeerd bevatte-lijk te maken, waar wetenschappelijke taal tekortschiet om de ervaringsrealiteit te bevatten. Je kunt me ook kwalijk nemen dat ik inzage heb gegeven in de gevoelswereld van de mens achter de wetenschapper. Maar daarmee mijn hele onderzoek zelf van de kaart vegen als onwetenschappelijk is wel erg kort door de bocht. Elke wetenschapper is in de eerste plaats mens en kleurt zijn waarnemingen mee door zijn persoonlijke menselijke bril. De grenzen van je eigen objectiviteit als wetenschapper durven benoemen, kun je ook interpreteren als een uiting van deemoed ten aanzien van het leven. Ja, ik heb mijn eigen persoonlijke ervaringen, die maken dat ik met bijna-doodervarenders een connectie voel. Het maakte het voor hen ook makkelijker om hun realiteitsbeleving met mij te (durven) delen. Al in de kleuterschool voelde ik me soms overweldigd, weggespoeld door iets wat groter was dan ik, wat me tot tranen toe ontroerde. En dan vroeg de juf waarom ik huilde en dan kon ik het niet zeggen, maar omdat ik geen buikpijn had, geen ruzie met mijn beste vriendin, hoorde ik blijkbaar niet

“Elke wetenschapper is in de eerste plaats mens en kleurt zijn waarnemingen mee door zijn persoonlijke menselijke bril. (...) De grenzen van je eigen objectiviteit als wetenschapper durven benoemen, kan je ook interpreteren als een uiting van deemoed ten aanzien van het leven.”

te wenen. Pas toen ik midden twintig was, door mijn contact met bijna-dood-ervvaarders, heb ik mijn ervaring in hun verhalen herkend, heb ik die voor het eerst een plaats kunnen geven.”

Zo'n ervaring wordt ook wel eens een oceanisch gevoel genoemd, een sensatie van ontgrenzing, een mystieke eenwording.

Anja Opdebeeck: “Precies. Maar een mysticus groeit naar die ervaring, meestal door vele jaren van ascese, meditatie of gebed. Een bijna-doodervarder komt terecht op een autostrade naar de mystieke ervaring. Bij het ontwaken is er ontreddering: wat was dat, wat heeft het te betekenen? Sommigen gaan echt door het lint, beginnen te flippen. Op dat ogenblik hebben zij iemand nodig die hen tot rust brengt, hen zegt dat ze niet gek zijn, dat ze niet alleen staan met die ervaring, iemand die hen aanspoort om te vertellen, die bereid is te luisteren naar hun verhaal. En zij hebben dan geen boodschap aan iemand die eventjes komt orakelen dat het aan de medicatie lag, of aan zuurstoftekort. Ik wil benadrukken dat ik hen die verhalen heb laten vertellen zonder beïnvloeding of sturing.”

Maar meestal was jij niet de eerste tot wie zij zich richtten, dat zal iemand van het medisch personeel geweest zijn, of een familielid. Wat jij hebt gehoord is dan de afgewerkte versie, the final draft.

Anja Opdebeeck: “Voor mij telt de vervoering, de zaligheid in hun blik wanneer zij het verhaal vertellen. Dat kun je niet faken, en dat slijt of verdwijnt niet, dat blijft.”

Heel wat mensen met een BDE zijn ervan overtuigd de hemel gezien te hebben. Jouw eigen ervaring gaat niet zover, maar wel in dezelfde richting: “Het is alsof ik de herinnering aan ‘gene zijde’ als een blauwdruk in mij meedraag, slechts bedekt door het filterdunne vlies van mijn aardse geboorte.” En: “Toen wij later allemaal hand in hand de kracht van een

woordenloos gebed de wereld inzonden, trilde in mij een onnoembare vrede. Ik wist dat ik weer een stukje dichtster in de buurt was gekomen van mijn ‘Eeuwige Thuis.’” Dan denk ik: dat heet religie.

Anja Opdebeeck: “Religie begint voor mij waar je je verbindt met iets wat jezelf overstijgt. Voorwaarde is dat je je open stelt voor die ervaringen, dat je bereid bent om deel te nemen aan het Wonder. En dan moet je niet zoeken, dan komt het op je af. De dingen namen hun loop, en wat ook voor mijzelf onmogelijk leek, gebeurde toch: de commissie keurde het onderwerp van mijn dissertatie goed. Ik moest niet zoeken naar mensen met die ervaring, ze zochten mij zelf. Ik moest niet zoeken naar een uitgever, ik kreeg meteen vijf aanbiedingen. Ik heb bewust voor dit onderwerp gekozen, maar bij nader inzien koos dit onderwerp ook voor mij.”

Ik heb een toepasselijke zin voor je uit Der Engel vom Westlichten Fenster van Gustav Meyrinck: “Der Weg findet dich, nicht du findest den Weg.” Een mooie zin, maar literatuur.

Anja Opdebeeck: “Ik ervaar het als realiteit. En ook Gustav Meyrinck zal zijn inspiratie wel ergens gehaald hebben. Dat onderwerp ging voor mij uit en baande mij een weg, het liet coincidenties plaatsvinden waar ik met verwonderde ogen naar keek, het stuurde mensen die mij hielpen, het gaf mij inspiratie en kracht.”

Maar je mentale modus moet wel zijn afgestemd op ontvangst. Met de mooiste term uit de traditionele grammatica: het

“En bijna-doodervarder komt terecht op een autostrade naar de mystieke ervaring. Bij het ontwaken is er ontreddering: wat was dat, wat heeft het te betekenen? Sommigen gaan echt door het lint. (...) Zij hebben dan geen boodschap aan iemand die eventjes komt orakelen dat het aan de medicatie lag, of aan zuurstoftekort.”

is een bepaling van gesteldheid. Of de moderne variant: een resultaatieve werkwoordsbepaling. “Jan schildert de deur groen.” Door de handeling van het schilderen ontstaat het resultaat, de gesteldheid groen te zijn. ‘Doen’ en ‘zijn’ worden één, wat van buitenaf komt en wat binnenin ontstaat, gaan in mekaar op. Maar de vraag komt terug: waar bevindt zich de zender, waar vertrekt die leidende, begeleidende invloed? Kennelijk niet in jezelf. Is het een lotsbestemming? Of een betekenisvolle synchroniciteit zoals Jung stelt (Jung heeft trouwens zelf een BDE gehad, beweerde dat heel zijn denken daardoor was getekend). In elk geval verwijst het naar een buitennatuurlijke, bovennatuurlijke dimensie.

Anja Opdebeeck: “Niet noodzakelijk. Het kan ook in die supercomplexe structuur van ons brein zitten zoals jij die hebt geschetst: honderd miljard hersencellen, elke cel maakt zeventuizend verbindingen, elke cel heeft de rekenkracht van een geavanceerde computer. Wie had honderd jaar geleden de technologische verwezenlijkingen van vandaag kunnen voorspellen? Hij zou uitgelachen zijn, voor gek verklaard. Waarom zou dat magnifieke brein er niet toe in staat zijn zich samen met andere breinen aan te schakelen aan een netwerk?”

Ik vrees dat Pim van Lommel naderbij komt geslopen om weer een hinkstapsprong te wagen naar de kwantummechanica.

Anja Opdebeeck: “Men kan mij zweverig noemen, of esoterisch. Dat raakt mij niet. Ik sta met beide voeten stevig op de grond.”

Op andere grond dan de mijne...

Anja Opdebeeck: “Daar zijn we het dan helemaal over eens.”

Nabeschuwing: Geloven in geloven

“Wonder en is gheen wonder”, dat zei Simon Stevin al in 1586. Maar Anja Opdebeeck wil duidelijk blijven geloven in het wonder, dat stelt ze al in de inleiding tot haar boek, dat herhaalt ze met overtuiging tijdens het gesprek. Zij ervaart de invloed van het transcendente, een dimensie buiten tijd en ruimte, maar zij wil niet zover gaan om daarin het bewijs te zien van het bestaan van een transcendente werkelijkheid, wat de meeste mensen met een BDE wel doen: de kracht die zij uit hun ervaring putten berust op de zekerheid van het bestaan van God, het hiernamaals en een onsterfelijke ziel. Dit wil zij niet laten gelden voor zichzelf. Waarom niet? Omdat het nu eenmaal niet te bewijzen valt. Maar het is geen neutraal agnosticisme, het is een agnosticisme dat bol staat van religieuze symboliek. En dit fenomeen doet zich ook voor bij het atheïsme: volgens de Nederlandse godsdienstfilosoof Taede A. Smets (*God, iets of niets?* Amsterdam University Press, Amsterdam 2016) lijden we aan “religiostress”: we hebben God afgeschaft, maar hij keert terug in allerlei ervaringen die we alleen via een religieuze taal kunnen benoemen.

Hij stelt daarom dat veel (en steeds meer) natuurwetenschappers “religieuze atheïsten” worden. Hierbij enkele voorbeelden van wat daarover in de Vlaamse media te vinden is.

In het programma *Wanderlust* (VRT, 25-09-2016) gaat Alicja Gescinska op bezoek bij Raymond Tallis, geriater, neurowetenschapper, filosoof. Bij het begin van het gesprek stelt hij dat, gezien zijn leeftijd (70), de vraag naar een voortbestaan na de dood zijn denken steeds meer domineert. Hij noemde zich altijd een atheïst, maar nu noemt hij zich een seculier humanist. Hij laat de deur op een kier. Overduidelijk voor hem: het einde van het lichaam van een chimpansee is ook het einde van de chimpansee. Niet zo duidelijk echter: is het einde van mijn lichaam ook noodzakelijk het einde van mij? De mens heeft immers cognitieve structuren en concepten die een chimpansee niet heeft. Raymond Tallis ziet het mogelijk dat de mens zou doorgaan in een onstoffelijk bestaan, waarin hij geen tijd of ruimte meer inneemt. En hij stelt zich de zeer gewichtige vraag: is die eeuwigheid tijdloosheid of eeuwigdurende tijd?

In *De Standaard-weekblad* (30/07/2016) publiceert David Van Reybrouck het verslag van een bezoek aan Karen Armstrong, uitgetreden non, schrijfster van *‘De geschiedenis van God’*, een wereldwijde bestseller. “Er is iets ambivalentens aan de manier waarop je over het goddelijke spreekt. Religie is door mensen geschapen, religieuze principes zijn een antwoord op de politieke omstandigheden waarin mensen leven. Toch weiger je daaruit de conclusie te trekken dat deze wereld alles is wat er is.” Haar antwoord: “Omdat we dat niet kunnen weten. Het enige wat we weten is dat mensen hunkeren naar het transcendente.” Van Reybrouck vraagt dan of die hunker veroorzaakt wordt door het feit dat mensen niet willen sterven. Karen Armstrong breidt er dan een merkwaardige finale aan: “Onder andere, omdat de dood een mysterie is. Zolang er mysterie is, is er ruimte voor het religieuze. (...) Elke mens is een mysterie. Ik ben soms een mysterie voor mezelf. (...) Je kunt een goed leven leiden zonder enig geloof of religieus ritueel, als je de mens maar respecteert. Dat op zich is eigenlijk al religie, want je respecteert het mysterie in de ander.” Wat is God?

God is een mysterie. Zo stond het lang geleden al in de Mechelse Catechismus.

In de loop van juli – augustus 2016 vroeg *De Standaard* een aantal Vlamingen te antwoorden op de vraag: Waar is God? Voor dichter-zanger Willem Vermandere is Hij een metafoor. De columnist An Olaerts heeft Hem soms nodig, als “een blinde vlek”, vindt Hem dan “in de kaarsjeskapel van Scherpenheuvel”. De journaliste Annemie Struyf vindt hem in de herinnering aan haar gelovige vader, met wiens “gruwelijk einde” zij vrede kan nemen bij het horen van gregoriaanse gezangen in een kloosterkapel, in het gebed van de slotzusters, die in haar plaats voor vader bidden omdat ze dat zelf niet meer kan. Voor de studente Mona Thijs (17) betekent geloven in God geloven in de kansen die haar worden geboden, waardoor zij kan teruggeven wat zij op onverklaarbare redenen heeft ontvangen. “Is dat dan God, het feit dat ik mijn armen kan spreiden voor het leven?” En Kim Leysen (alias Madame Zsa Zsa, met een veelgelezen blog over naaien, koken en tuinieren) ontmoet God wanneer zij met een leeg hoofd wat zit te prutsen tussen haar groenten. Blijkbaar creëert eenieder zich een god naar eigen beeld en gelijkenis: moestuineuforie bij voorbeeld,

of ontgrenzende sensatie ten gevolge van muziek of licht, of poëzie als interface. Maar niemand geeft met zoveel woorden toe ook echt te geloven in het bestaan van God. In een opinieartikel in *De Standaard* (03-12-2016) schrijft rector Rik Torfs: “Enkel een precieze definitie van God kan leiden tot het besluit dat hij niet bestaat.” Maar zo’n precieze definitie is blijkbaar niet nodig om te besluiten dat hij wél bestaat, of (om in het discours te blijven) dat hij niet niet bestaat.

Diegenen die zich, zoals ikzelf, akkoord verklaren met de stelling van Dick Swaab dat wij *ons brein zijn*, krijgen op het intellectuele vlak het verwijt dat hun visie reductionistisch en materialistisch is, en op het emotionele vlak het verwijt dat die hele *wonderlijke* menselijke gevoelswereld wordt gedgegradeerd tot een elektrochemisch radierwerk in de hersenen. Toch vreemd dat die gevoelswereld sinds mensheugenis probleemloos wordt toegeschreven aan het hart, een spierklomp, een pompmechanisme, een banaal orgaan, mateloos inferieur aan de hersenen, zonder dewelke het gloedvolle bonzen trouwens meteen zou stilvallen. Bovendien impliceert deze visie het atheïsme, en dan ben ik het eens met

de hoger geciteerde Taede Smets dat heel wat ongelovigen moeite hebben met de ultieme consequentie van het nihil. Etienne Vermeersch schrijft: “Stel dat iemand vanaf de vroege kinderjaren ononderbroken in het godsgeloof geleefd heeft (...) dan brengt de confrontatie met argumenten tegen het godsbestaan een hevige dissonantie teweeg. (...) Bij de dissonatiereductie, het verzachten van de pijn, zal de sterkste pool van de tegengestelde inhouden de overhand halen, (...) niet noodzakelijk de meest overtuigende op rationele gronden, maar vooral diegene waaraan men het meest gehecht is; die waarvoor men het sterkste *commitment* heeft.” (Etienne Vermeersch, *Over God*, Uitgeverij Vrijdag, Antwerpen, 2016). Zeker in de grote momenten van geboorte, huwelijk en overlijden blijken velen nood te hebben aan een substitueritueel. In de tv-uitzending *Alleen Elvis blijft bestaan* van 26 /11/2016 denkt acteur Wim Opbrouck, ex-katholiek, met heimwee terug aan “de rituelen en de hymnen in de katedralen”. Veel atheïsten blijken dan (naar het woord van A. Taede Smets) “ietsisten” te zijn, en in die gesteldheid zullen zij allicht niet ongevoelig zijn voor de verhalen die door bijna-doodervaarders worden verteld. Want hoe men het ook draait of keert, de fascinatie voor die verhalen bestaat erin dat zij mogelijk een bewijs inhouden van een andere werkelijkheid, aan de andere kant van de dood.

In een gesprek maak ik het vaak mee dat er huiver ontstaat als het bestaan van God wordt ontkend: het taboe, het tremendum. Kan het zijn dat het omgekeerd ook werkt? Adam mag alle dingen in de Tuin van Eden een naam geven, maar de naam van God blijft taboe. Wanneer Mozes ernaar vraagt, krijgt hij te horen: “Ik ben die ben!” (Ex. 3,14). Het middeleeuwse volkgeloof dacht dat men de toverkracht van een heks kon wegnemen door haar naam te noemen. Als iemand beweert dat God bestaat, dan creëert hij hem, dan eigent het schepsel zich macht toe over zijn schepper en dat activeert evenzeer het tremendum. “Gij zult de Heere, uw God, niet verzoeken” (Mat. 4,7): dat geldt dan niet alleen als men God ten grave wil dragen, maar evenzeer als men hem tot leven wil wekken.

Spiritueel, transcendent, mysterieus, het zijn allemaal schijn gestalten van onstoffelijk. Alsof die cognitieve concepten, die sublimaties, die metaforen, die dromen en visioenen niet in onze hersenen ontstaan. Dat niet te kunnen of te willen geloven staat gelijk aan het geloven in een component buiten de hersenen, een geest, een ziel, een zijnskern, een ontos on, een goddelijke vonk, die niet samen met dat brein tot stof vergaat. Alsof dat brein graag sterft, alsof het zich niet wapent tegen het vergaan, de leegte, de horror vacui, bij leven door in denken en doen allerlei vormen van zinging te genereren, en in de buurt van de dood (zo leren ons de BDE-verhalen) een wensdroomverhaal om het ware gelaat ervan te maskeren.

Zijn geloof en wetenschap verzoenbaar? Etienne Vermeersch betoogt dat het bestaan van God, zowel die van het christendom als die van de islam, moet worden ontkend op basis van intellectuele en morele argumenten. Hij wordt in *De Standaard* (11-11-16) van antwoord gediend door Lieven Boeve, theoloog en directeur-generaal van Katholiek Onderwijs Vlaanderen, volgens wie er niet over God moet worden nagedacht via "de objectiverende categorieën van het rationele weten, maar veeleer (via) relationele begrippen als geloven, vertrouwen, liefde, hoop, en de geëngageerde redelijkheid die daarin schuilt."

George Lemaître, wetenschapper en priester, bedenker van de oerknal, stelt in een interview met *The New York Times* in 1933 (geciteerd in *De Standaard* van 28/11/16) dat hij twee wegen naar de waarheid bewandelt: wetenschap en geloof. Die eerste geeft in zijn visie zekerheid, de tweede verlossing. Mooi gezegd, maar het is alleen een verschuiving van het ene woord naar een ander. Want wat kan in een katholieke context *waarheid* anders betekenen dan *God*: "Ik ben de weg, de waarheid en het leven" (Joh. 14.6), en dan gaan we maar meteen naar het eerste vers van dat Johannesevangelie: "In den beginne was het Woord".

In een commentaarstuk bij de herdenking van Lemaître door de Pauselijke Academie van Wetenschappen en de *Academia Belgica* in Rome (*De Standaard* 05/12/16) schrijft theoretisch natuurkundige Senne Starckx: "Een door de wetenschap aanvaard scheppingsverhaal, bedacht door een man die er tot in zijn diepste wezen van overtuigd was dat God zelf achter de big bang zat: een betere ambassadeur voor het deïsme is moeilijk denkbaar. Deze opvatting moet zowat het laatste toevluchtsoord zijn voor gelovigen die hun hang naar transcendentie nog op een ietwat rationele manier proberen te onderbouwen. (...) Wetenschap en geloof zijn één." Quod non: wetenschap zoekt naar de *kennis* van de werkelijkheid, geloof (in welke vorm dan ook) maakt een *keuze* voor *een* werkelijkheid. Wetenschappers zoeken naar de waarheid, gelovigen maken ze zelf.

Wat hierboven is gezegd berust op een analyse van uitspraken en gegevens, uiteraard geïnduceerd door mijn persoonlijke overtuiging, maar met respect voor de persoonlijke overtuiging van elke gelovige. Het is niet bedoeld als afkeuring van het geloof, als aanval tegen het geloof. Iedereen mag krijgen wat hij nodig heeft, *het loon van het geloof is het geloof zelf*, om met een variant op Spinoza te spreken.

Maar er rinkelt een alarmbel als in de grote ethische debatten van deze tijd normen en waarden worden aange-

voerd op het gezag van die onbewezen god. Uit dat verbale mistgordijn van intuïtie en inspiratie doemt soms toch weer een gestalte op, staat toch weer een god op, niet alleen in emotie en verlangen, maar ook in ratio en vervulling, en dat *ontstaan* blijkt daardoor de voorbode van het *bestaan* van die god. In de hoger vermelde bevraging door *De Standaard*, kwam ook mevrouw Van Hecke aan het woord, voormalig algemeen directeur van het Katholiek Onderwijs Vlaanderen. Wat haar drijft is "het besef rentmeester te zijn van een gegeven leven." Dat besef wordt dan de inspirerende kracht voor mededogen en engagement, die maar meteen als evangelische waarden worden geclaimd. Daar begint de kronkellijn en die loopt door tot in een tv-debat, waar zij de metafoer van het rentmeesterschap hanteert om euthanasie af te wijzen. De mens is immers geen meester over zijn eigen leven, slechts rentmeester. En wie is die meester dan wel? God, juist ja. Het is die god die zo oneindig groot is, dat wij met ons minuscule mensenverstand niets van Hem kunnen begrijpen, niets over Hem kunnen zeggen. Maar we weten blijkbaar wel dat hij tegen euthanasie is, en bij voorbeeld ook tegen het gebruik van condooms, zelfs daar waar dat gebruik de verspreiding van aids zou kunnen inperken.

Op verhaal komen

Mensen met een BDE brengen daarvan geen verslag uit in de vorm van een medisch rapport, maar in de vorm van een verhaal. Ik wil wat zij vertellen graag eens als dusdanig onder de loep nemen, als een verhaal dus. Ik baseer me op mijn ervaring als professionele verhalenverteller, zes romans, vijf toneelstukken en dertig jaar scenaristenwerk voor televisie, vooral VRT.

Een BDE is vreemd, verwarrend, zoekt een plaats, een verklaring. Over extreme ervaringen wordt vaak gezegd dat er eigenlijk geen woorden voor zijn, terwijl we anderzijds toch een sterke drang voelen om ze met anderen te delen.

Bij het verwoorden van het ongekende maakt een verteller bijna altijd gebruik van een vergelijking met iets wat wel gekend is, en die vergelijkingscomponent is bijna altijd concreet: een beeld, een metafoor. Dat gebeurt spontaan in het dagelijks leven. Een vreemd soort hoofdpijn zal worden beschreven als: het was alsof er een ijzeren ring rond mijn hoofd spande. De smaak van een ongekende drank wordt beschreven als: het smaakt naar grappa, maar er zit ook rook in, zoals in Islay-whisky.

Maar dat gebeurt net zo goed in de taal van de poëzie, die in haar meest vermetele definitie wordt gekarakteriseerd als *het zeggen van het onzegbare*. Mystici als de Spaanse Juan de la Cruz of onze eigen Hadewych beschrijven de *onverwoordbare* beleving van de goddelijke

liefde met termen die zijn ontleend aan de wereldse liefdeslyriek (en vaak zeer expliciet!). Zij doen dat naar het voorbeeld van het Bijbelse Hooglied van Koning Salomon (of juist: diens ghostwriter). Connie Palmen legt in haar laatste roman *Jij zegt het* de dichter Ted Hughes een dithyrambe in de mond: "Ik stond mijn bruid (Sylvia Plath, LV) als een acoliet bij om haar te leren bidden, om in de half-trance te raken waarin het geforceerde, abstracte denken plaatsmaakt voor het poëtische, scheppende denken (...) een verholde waarheid die zich wil openbaren (...) de bron van het sacrale (...) een zuiver intuïtieve intelligentie op zoek naar het volkomen andere waarin het zelf zich kan opofferen door ermee te versmelten zodat iets nieuws geboren kan worden, de essentie van elke schepping." (p. 60)

Waar vindt de BDE-verteller zijn taal, zijn vergelijkingen, beelden, metaforen? In zichzelf, dat wil zeggen: in zijn brein.

Het is interessant het BDE-verhaal te benaderen vanuit een wat vergeten deel van de literatuurstudie: de topiek. Zo'n verhaal is een topos, een *Gemeinplatz* noemt E.R.Curtius het (*Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*), of (gezien de negatieve connotatie van het woord in het Nederlands) een narratief archetype, dat in een cultuur verankerd is, voor iedereen bruikbaar, voor iedereen herkenbaar. In een joods-christelijke traditie denken we hier natuurlijk aan het Aards Paradijs, en kan

het BDE-verhaal worden gezien als een wensdroom, het herwinnen van wat verloren is, het *Paradise Regained* van Milton. Bij de Romeinen heet het land der gelukzaligen *Elysium*, waar Aeneas terecht komt in het lieflijke groen en het stralende licht van de wereld van de gelukzaligen, waar hij de helden van vroeger ontmoet (o.a. zijn eerste voorvader Dardanus, de stichter van Troje), en ook de reine priesters en de vrome zieners, die een vrolijke hymne zingen in een gezegend bos dat geurt naar laurier (Vergilius, *Aeneis*, 635 sq). Bij de Kelten is het Avalon, het Eiland van de Appels. Ook de Koran stelt de hemel voor als aljanna, een weelderige tuin met rivieren van wijn, melk en honing. De indianen gaan naar hun *happy hunting grounds*, zoals beschreven in *The Last of the Mohicans* van J.F.Cooper.

Wie een BDE heeft gehad, wil *op verhaal komen*, en dat verhaal vindt hij of zij in de voorraadkamer van het collectieve onbewuste.

Luc Vancampenhout

was twintig jaar docent Nederlands aan de Hogeschool Kempen (nu Thomas More) en twintig jaar scenarist voor de VRT. Hij schreef zeven romans en afleveringen van diverse tv-series. Zijn werk werd o.a. bekroond door de Vlaamse Auteursvereniging, de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde en de European Broadcasting Union.

Alternatieve vrijdenkerij

Kritische beschouwingen bij een titelpagina

► Frank Verhoft

In mijn denkwereld geen Alwetende God of Opperbouwmeester. Eerder een Almachtige Letterzetter, met hoog in het zwerk de Elyische Boekerijen en diep onder de zoden een Eeuwige Cursus 'Creatief met papier-maché'. Maar zolang mijn tijd niet gekomen is, stel ik het met wat uit de werkplaatsen van de ondermaanse boekenproducenten rolt, ook al is dat niet altijd even beklijvend.

Neem nu *Zo heb je de Bijbel nog nooit gelezen* van Mauro Biglino (2016). Afgaand op de cover gaan we het boek niet beoordelen, zelfs al schreeuwt-ie ons toe dat het "de bestseller uit Italië" is die "[in-] sloeg als een bom in de Italiaanse boekenwereld". Blijkbaar heeft men daar de dood van Umberto Eco nog steeds niet verwerkt. Over de inhoud kunnen we eveneens kort zijn: het boek is een flauw afkooksel van wat zo'n dertig jaar geleden in de *moosput* van de alternatieve denkerij is achtergebleven.

De moderne mens als alienslaaf
"Komen onze goden van de sterren?", vraagt Biglino zich nóg maar eens af. Niet alleen leert de wet van Betteridge dat het antwoord op vragende (onder-) titels veelal negatief is, ook de decenia-oude en afdoende kritiek op soortgelijke confabulaties van onder andere Zecharia Sitchin en Erich von Däniken doet vermoeden dat het verhaal weinig meer dan een ongeïnteresseerde geeuw kan opwekken.

De auteur beweert de Bijbel opnieuw te hebben vertaald, woord voor woord, en claimt dat hij nieuwe bewijzen gevonden heeft voor een wel héél speciale creatie. De moderne mens is het resultaat van genetische manipulatie door buitenaardsen. De *Homo habilis* werd *ge-ggo'd* tot de *Homo sapiens*, een mensensoort die beter geschikt was om voor die E.T.'s het zware graafwerk in de goudmijnen van zuidelijk Afrika uit te voeren. Neem gerust uw tijd om de vorige zin te herlezen. Ik ben er nog niet uit wie in mijn verbeelding het felst naar adem hapt: de gemiddelde evangelische pastor die de Bijbel ook woord na woord gelezen heeft, of de verzamelde top van Monsanto.

Een open en pure geest

Boeiender dan de cover én het boek is de titelpagina, waarop ons verzekerd wordt dat het werk "EEN ZOEKTOCHT VOOR VRIJDENKERS!!" is. En bij die gedachte willen we wél even stilstaan. Een vrijdenker, schrijft de uitgever-redacteur in het voorwoord, is iemand die "met een open en pure geest" de wereld benadert. En dat is naar het schijnt van belang voor "de ontwikkelingscyclus". Volgens diezelfde redacteur smooit de maatschappij met haar religies, ideologieën en vastgeroeste ideeën het vermogen van kinderen "om spontaan existentiële vragen te stellen". Als de mensheid zich kan ontdoen van die beperkende factoren zal "de evolutie [...] resulteren in de ontwikkeling van

het bewustzijn, dat zal acteren (sic) als een gewetensvol fenomeen, terwijl we tot nu toe alleen maar hebben rondgedoold in de modder van de onwetendheid." Wat een alternatieve vrijdenker dus blijkbaar zeker niet moet doen, is coherente gedachten uitdrukken in verstaanbare zinnen.

De idee van een "open en pure geest" is alomtegenwoordig in de wereld van alternatieve denkers, genezers, complotdenkers en andere zelfverkleerde waarheidszoekers. Mij lijkt het in de eerste plaats een perverse uitloper te zijn van het nepdebat over *nature versus nurture*. De boze *nurture* omhult de pure geest als een dichte mist en pas als die mistbanken verdwenen zijn, of beter, verdreven zijn met de hulp van een spirituele lichtwerker, kan er overgegaan worden tot het verwerven van Diepere Kennis en Dito Inzichten. De pure geest is de meest natuurlijke staat, de kinderlijk onbevangen toestand, vrij van de erfzonde van het kritisch en rationeel denken en vrij van de last van reeds verworven kennis.

In de tweede plaats wordt hiermee de troep van het derde oog en de zesde chakra weer opgegraven en in een nieuw jasje gestoken. Dat derde oog is in bepaalde delen van Lalaland dé manier om tot Ongefilterd Weten te komen. Het alternatieve woordenboek geeft 'instinct' en 'intuïtie' als mogelijke synoniemen. Hét criterium om elke

conclusie gebaseerd op zo'n onbevangen waarnemingen te beoordelen, is dan weer kinderlijk eenvoudig: komt het overeen met de voorgestelde alternatieve theorie? Twee mogelijke antwoorden: (1) ja: proficiat, u bent ontwaakt of (2) nee: het spijt me, u hebt nog te veel last van "vastgeroeste ideeën" en u zal het proces moeten herhalen tot u uitkomt bij antwoord (1).

Van straffe ideeën naar Ware Inzichten

Maar dit is een boekenrubriek en geen analyse van een cursus 'creatief omspringen met de alternatieve werkelijkheid of toegepast postmodernisme'. Het pad dat Mauro Biglino in zijn boek voor de vrijdenker uitstippelt om tot diepere inzichten te komen, is niet bepaald een *yellow brick road*. Eerder is het een soort *bricolage* van argumenten die in de kringen van alternatieve denkers populair lijken te zijn: wilde speculaties (niet te verwarren met hypothesen) worden opgebouwd uit een disparate mengeling van wetenschappelijke ideeën of valabele (niet te verwarren met valide) wetenschappelijke hypothesen, feitjes, foute interpretaties en insinuerende vragen. In dit specifieke boek komen daar nog foute etymologieën en vertalingen bij van woorden uit zo ongeveer elke taal die tussen 3000 v.Chr en 300 n.Chr. in Tweestromenland en omstreken geschreven werd.

Bij wijze van voorbeeld: NASA laat weten dat verschillende astronomen vermoeden dat er zich in ons zonnestelsel een negende planeet bevindt, planeet X of planeet Negen. Het agentschap vermeldt dat dit momenteel wordt onderzocht. Voor Biglioni is dit het uitgangspunt voor tal van suggestieve vragen genre 'Wat houdt NASA achter voor ons?' en 'Hadden de Soemeriërs dan toch gelijk over planeet Niburu?' om over te gaan naar een foute vertaling van het Soemerische woord Niburu (wat eigenlijk Akkadisch is) en dan maar te concluderen dat planeet Niburu bestaat en dat de "goden" mogelijk van Niburu kwamen. Dit laatste aspect wordt dan weer "onderzocht" in een volgende *rollercoaster* van straffe ideeën die opnieuw leidt tot een Waar Inzicht.

Geen stof voor boeken- en taalminnaars

Uiteindelijk is het meest verbazingwekkende aan dit boek dat het gepubliceerd werd. Anno nu is er inderdaad nog steeds een Nederlandstalige uitgeverij te vinden die het tot haar taak rekent de niche van overbodige boeken op te vullen: uitgeverij Aspekt. Deze boekenfirma grossiert in pseudowetenschappelijke uitgaven en dito geschiedkundige teksten waarvan het lettertype zeer groot is en de lay-out heel ruim uitgemeten. En dat maakt hun boeken te dik en dus te duur. Bij Aspekt worden boekenliefhebbers niet bepaald verwend.

Taalminnaars evenmin. Aspekt is bij mijn weten de enige uitgeverij in de Lage Landen waarvan de redacteur ("de editor" in het eigen patois) de taalvaardigheid heeft van een gemiddelde samenzweringdenker op Facebook. Het aantal correcte Nederlandse zinnen is op één hand te tellen, het aantal mystificerende puntjes in het gemiddelde beletselteken (...) niet. Samenstellingen vertonen symptomen van die andere Hollandse ziekte: "samenstellingsfobie", volgens taaldokter en schrijfster Ann De Craemer, "de angst om woorden aan elkaar te schrijven". Iemand zou de brave man moeten vertellen dat het gebruik van een "basis woordenboek" (sic) niets te maken heeft met binnen of buiten "de box" (sic) denken (sic).

In het boek verwijst de schrijver naar enkele Latijnse auteurs, maar zij krijgen de Engelse namen toebedeeld, zoals "Hesiod" en "Ovid", en een enkele keer zelfs de Italiaanse ("Guiseppe Flavio", inderdaad Josephus Flavius). Het boek *Zo hebt u de Bijbel nog nooit gelezen* is dan ook een vertaling van de Engelse vertaling van de originele Italiaanse tekst. En dat geeft een betoog waarin vertalingen een cruciale rol zouden spelen, een extra dimensie. Eentje waarvan ik, met mijn vier ogen, geen dogmavrij vrijdenkersorgasme, maar wel een zeurderige hoofdpijn krijg.

Frank Verhoft
is germanist. Hij blogt over kritisch denken op www.kritischemassa.be.

Gefermenteerde rode rijst

Het 'natuurproduct' tegen hoge cholesterol

► Marleen Finoulst

Cholesterolverlagende pillen (statines) zijn met stip de meest voorgeschreven medicijnen op de Belgische markt. Te veel mensen slikken ze, anderen verguizen ze en verkiezen het populaire natuurproduct op basis van rodegistrijst.

Voor natuurlijke supplementen op basis van gefermenteerde rode rijst betaal je minstens het tienvoudige, maar het werkt en het is 'natuurlijk'. Daarom verkoopt het als zoete koek aan een massa landgenoten die kampen met overgewicht en een teveel aan cholesterol, maar geen 'chemische rommel' willen slikken. De Hoge Gezondheidsraad vraagt al langer een verbod op rodegistrijst en ook Test-Aankoop wil het voedingssupplement als geneesmiddel laten registreren. 'Zie je wel', roepen de liefhebbers van het natuurlijk preparaat, 'de farma-industrie wil deze natuurlijke concurrent uitschakelen.'

Wat zegt de wetenschap?

Rode rijst ontstaat door rijst te laten fermenteren met de schimmel *Monascus spp.* In de traditionele Chinese keuken wordt het sinds oudsher gebruikt om voedingsproducten te kleuren, waaronder azijn, pasta, eend en zelfs saké en

“**S**upplementen op basis van gefermenteerde rode rijst verlagen inderdaad de cholesterol, maar de verkrijgbare supplementen zijn niet gestandaardiseerd en de veiligheid kan niet gegarandeerd worden.”

andere wijnen. Naast deze culinaire toepassing wordt gefermenteerde rode rijst ook in de traditionele Chinese geneeskunst gebruikt om het bloed te 'revitaliseren'. In de jaren zeventig isoleerden wetenschappers monacolines uit gefermenteerde rode rijst. Van deze groep moleculen bleek monacoline K chemisch identiek aan het cholesterolverlagend medicijn lovastatine. Lovastatine is een geneesmiddel – alleen verkrijgbaar op doktersvoorschrift – dat de aanmaak van cholesterol inhibeert door het enzym HMG-CoA-reductase te blokkeren, waardoor de cholesterolspiegel verlaagt. Met andere woorden, rodegistrijst werkt exact hetzelfde als het cholesterolverlagend medicijn lovastatine, want beide bevatten exact hetzelfde actieve bestanddeel.

Na deze ontdekking vond de Amerikaanse warenautoriteit *Food and Drug Administration* dat voedingssupplementen op basis van gefermenteerde rode rijst moesten onderworpen worden

aan de veel strengere geneesmiddelenwetgeving. De voedingssupplementen verdwenen enige jaren van de markt, maar sinds een tiental jaar duiken ze overal weer op. Nog steeds als voedingssupplement. Diverse studies bevestigen de werkzaamheid van gefermenteerde rode rijst in het verlagen van het cholesterolniveau^{1,2}. Logisch, als je weet dat de actieve molecule dezelfde is als die in de cholesterolverlagende statines. Wie wil bedrogen worden, koopt de supplementen in een natuurwinkel aan de tienvoudige prijs van wat op voorschrift wordt terugbetaald. Toch koop je niet precies hetzelfde. Supplementen op basis van gefermenteerde rode rijst op de Belgische markt zijn namelijk niet gestandaardiseerd: de hoeveelheid actieve stof kan in verschillende preparaten variëren.

Een tweede vaststelling is dat deze producten niet zuiver zijn: als gevolg van het fermentatieproces worden nog andere stoffen gevormd, waaronder ci-

trinine. Citrinine is toxisch voor nieren en lever en moet bij de productie van gefermenteerde roderijstsupplementen zoveel mogelijk vermeden worden³. Wetenschappers die 12 dergelijke supplementen analyseerden, vonden in 4 preparaten cetirizine terug⁴. Deze supplementen zijn dus niet gegarandeerd veilig. Overigens veroorzaken producten op basis van gefermenteerde rode rijst dezelfde nevenwerkingen als statines, onder andere spierpijn. Het is niet omdat het om zogenaamde natuurlijke producten gaat, dat ze geen nevenwerkingen kunnen hebben.

De combinatie van een statine met gefermenteerde rode rijst heeft geen zin, omdat dit neerkomt op de combinatie van twee statines (waarvan het statine in gefermenteerde rode rijst minder krachtig is), wat niet aanbevolen wordt. Bij overgevoeligheid aan een geneesmiddelstatine kan je ook de dosis verlagen of een ander product proberen, dat blijft nog altijd goedkoper dan overstappen op rode rijst.

Onthoud
Supplementen op basis van gefermenteerde rode rijst verlagen inderdaad de cholesterol, maar de verkrijgbare supplementen zijn niet gestandaardiseerd (de dosis kan wisselen) en de veiligheid kan niet gegarandeerd worden (ongewenste bijproducten). Rode rijst bevat eigenlijk een zwak statine met dezelfde werking en dezelfde nevenwerkingen als het geneesmiddel, alleen wordt het niet terugbetaald en is het dus veel duurder. Deze molecule in rodegistriest wordt wel 'natuurlijk' genoemd, maar verpakt als

geneesmiddel heet het plots 'chemische rommel'.

Marleen Finoult
is arts-journalist.

1. Verhoeven et al. *BMC Complementary and Alternative Medicine* 2013;13:178
2. Jianping Liu et al. *Chinese red yeast rice for primary hyperlipidemia: a meta-analysis of randomized controlled trials*. *Chin Med* 2006;1:4
3. Elini Tack. *Rode rijst ter behandeling van hypercholesterolemie*. *Antwerps-Farmaceutisch Tijdschrift* 01/13
4. Ram Y Gordon et al. *Marked Variability of Monacolin Levels in Commercial Red Yeast Rice Products*. *Arch Intern Med*.2010;170(19):1722-1727

(Per kwartaal afgerekend)

Sed lux non erat

▶ Luc Vancampenhout

In het programma *Van Gils en Gasten* van vijf december 2016 werd aandacht besteed aan Georges Lemaître, naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van diens overlijden in 1966. Lemaître bedacht de theorie van de big bang, de oerknal, wat hem een plaats verzekert tussen de allergrootsten van de wetenschap. Maar Lemaître was ook priester, en daardoor kwam zijn theorie in oppositie met de kerkelijke scheppingsleer.

Zelf zag Georges Lemaître geen contradictie, hij stelde dat hij twee wegen bewandelde naar de éne waarheid: wetenschap en geloof, het eerste geeft zekerheid, het tweede geeft verlossing.

Van Gils had Leen Decin uitgenodigd, astronome, professor aan de KUL. Zij had in Rome deelgenomen aan een congres georganiseerd door de Pauselijke Academie van Wetenschap. Zij onderschrijft die visie: voor haar is astronomie de taal van haar wiskundige vergelijkingen, terwijl het geloof de taal is van waarden, van zingeving voorbij de grens van het definieerbare. Verstregeling van die twee is absoluut verkeerd. Om over na te denken, ingewikkelde materie, maar néen: zij geeft een voorbeeld, het verhaal van Jonas in de walvis. Volgens de wetenschap heeft Jonas zijn avontuur natuurlijk niet overleefd, maar het geloof leert ons: "never give up". Nu ligt het niveau in dat

programma niet zo hoog, maar de uitleg had toch iets minder knullig mogen zijn. Dan gaat het echter meteen weer torenhoog: God heeft jou niet geschapen, meneer Lieven Van Gils, God heeft mij niet geschapen, God creëert geen materie. Geen verstregeling dus, opgelost: hoe het heelal ook is ontstaan, God heeft daar niets mee te maken, want God creëert geen materie. Voor deze professor geldt kennelijk wat fysicus Senne Strackx in *De Standaard* (05/12/2016) schrijft over Lemaître: "Deze opvatting moet zowat het laatste toevluchtsoord zijn voor gelovigen die hun hang naar transcendentie op een ietwat rationele manier proberen te onderbouwen." Superscepticus

Erasmus sprak bij monde van de Zotheid: "Veilig achter een drom van sluitredenen, gevolgtrekkingen en ingewikkelde voorstellingen weten de godgeleerden telkens te ontsnappen door middel van onderscheidingen, waardoor zij alle knopen als met een bijl van Tenedos doorhakken, en altijd hebben zij pas uitgedachte woorden en monsterachtige uitdrukkingen in voorraad. Zo verklaren zij verder geheel naar hun goedvinden de ondoorgroondelijke geheimen."

En terwijl je blijft proberen te vermoeden dat de professor het toch op een zinnige manier over iets heeft, slaat de verbijstering toe: zij heeft naar Rome drie medailles meegenomen met de beeltenis van de Heilige Antonius, en de Heilige Vader heeft die gezegend. Zij zal de medailles onder het matrasje van elk van haar drie kinderen leggen, want Antonius is toch de beschermheilige van de kinderen, en haar oma legde vroeger ook onder haar matrasje al zo'n medaille. Een schone intentie, en aan de tafel van Van Gils heerste een schroomvallig zwijgen, want dat is de gedragsregel voor iedereen die wordt uitgenodigd tot dit Cenakel van het Goed Gevoel. Antonius zal haar kinderen dus behoeden voor kinderlokkers en dronken chauffeurs, hij zal dus ingrijpen op de realiteit. Maar Antonius kan niets, hij ontleent zijn macht aan God, en die grijpt

niet in, hij heeft de wereld zelfs niet geschapen. Maar hoe zit het dan met het licht dat er moest komen, waarmee alles moest beginnen?

Voor een goed begrip: iedereen is wel eens onderhevig aan oprispingen of zelfs opstoten van irrationaliteit. En het staat iedereen vrij om die niet te negeren of af te keuren, maar er integendeel een symbolische of emotionele waarde aan te verbinden. Mediaverschijnsel Saartje Vandendriesche verklaarde ooit haar voortijdige falen in De slimste mens door het feit dat zij die dag haar Indische gelukssteen niet tussen haar borsten droeg. Altijd goed voor een aandachtspiekie. Maar wanneer in deze hoogdagen van alternativisme, esoterisme, obscurantisme etc. een wetenschapster deelneemt aan het publieke forum, dan zou men toch mogen verwachten dat zij de irrationaliteit even een plaats en een duiding zou geven. Maar niets daarvan, verstand op nul. Gelukkig wordt ook deze godgeleerde, steeds volgens Erasmus, gezegend door de genade van de Zotheid, die haar al deze beuzelarijen laat debiteren met een beate glimlach. De professor wil de tegenstelling tussen wetenschap en religie neutraliseren met een superslimme spreidstand, en het resultaat is een kramp van primitiviteit: schapulier, talisman, fetisj.

“Veilig achter een drom van sluitredenen, gevolgtrekkingen en ingewikkelde voorstellingen weten de godgeleerden telkens te ontsnappen door middel van onderscheidingen, waardoor zij alle knopen als met een bijl van Tenedos doorhakken, en altijd hebben zij pas uitgedachte woorden en monsterachtige uitdrukkingen in voorraad. Zo verklaren zij verder geheel naar hun goedvinden de ondoorgroondelijke geheimen.”
(Erasmus)

Bevolkingsgroei is het probleem niet

De wereld biedt volop ruimte aan een hele hoop mensen

▶ Ralf Bodelier en Marco Visscher

Ecomodernisme is een boek dat ik mocht maken met zes andere journalisten: Ralf Bodelier, Rypke Zeilmaker, Marco Visscher, Joost Van Kasteren, Marcel Crok en Hidde Boersma.

In augustus 2016 kwamen we een lang en warm weekend samen in een huis in Barneveld om na te denken over een nieuwe milieubeweging. Hoe verschillend wij zevenen ook zijn en denken, over één ding waren we het snel eens: de huidige milieubeweging moet moderniseren. Ze staat te weinig open voor nieuwe ideeën over landbouw, energie, biodiversiteit, bevolkingsgroei of armoede.

In *Ecomodernisme* verkennen we die nieuwe ideeën en zoeken het gesprek met de vertegenwoordigers van het huidige denken over groen en duurzaamheid. Want hoeveel we ook aan hen te danken hebben, alleen door hen uit te dagen met nieuwe inzichten, maken we de vooruitgang mogelijk.

In deze *Wonder* krijg je alvast het hoofdstuk over bevolkingsgroei van de hand van Ralf Bodelier en Marco Visscher cadeau.

Bart Coenen,
hoofdredacteur *Wonder*

Bespreek tijdens een discussie-avond een willekeurig milieuprobleem en er is altijd wel iemand uit het publiek die stelt dat het échte, jammerlijk onbesproken probleem van de avond de overbevolking is.

Het woord 'taboe' is dan nooit ver weg. Zo stelt de Club van Tien Miljoen, die meent dat het in Nederland stukken beter zal gaan wanneer er 7 miljoen minder mensen zouden wonen, dat er 'helaas een taboe' rust op het bespreken van overbevolking. Ook de obscure website Overbevolking.info, waarop wordt gepleit voor een financiële

beloning voor sterilisatie, rept van 'het taboe dat overbevolking heet'. De waarschuwingen over bevolkingsgroei komen vanuit alle lagen van de bevolking en zijn talrijk. Daarom is het zo verwonderlijk dat ze vaak vergezeld gaan van de vaststelling dat ze een taboe doorbreken. Toen Jonathan Franzen werd gevraagd waarom hij in zijn roman *Vrijheid* uitvoerig over overbevolking schreef, zei hij dat hij wil luisteren 'naar onderwerpen waarover niet wordt gesproken' en hij had geconstateerd dat het onderwerp van overbevolking 'volstrekt onbespreekbaar' was.

De Britse computerwetenschapper Stephen Emmott kwam met een boek, een theaterstuk én een film over bevolkingsgroei. Hij verklaarde zijn onderwerpkeuze door te stellen dat we 'nog steeds weigeren om de kwestie te bespreken'. De Belgische filosoof Etienne Vermeersch ziet de uitdijende bevolkingsomvang als een 'catastrofale evolutie' en beweerde vervolgens in een interview met *Knack*: 'Spreeken over geboortepanning lijkt taboe.'

Over hoeveel taboes wordt eigenlijk zo eindeloos veel gesproken als over het taboe van bevolkingsgroei? Meer dan 1500 wetenschappers uit 58 nationale wetenschappelijke organisaties hebben het er bijvoorbeeld over, onder wie de vertegenwoordigers van de chique *Royal Society of London* en de *National Academy of Sciences of the United States of America*. Voor de eeuwwisseling gaven zij in een gezamenlijk statement aan dat er 'geen twijfel' over bestond dat de bedreiging van het ecosysteem is gerelateerd aan de bevolkingsomvang. Om die bedreiging op te heffen moet de bevolkingsgroei dan ook tot nul worden teruggebracht.

In de groene beweging spreken veel prominente leden zich al langer uit over bevolkingsgroei. David Brower, voormalig directeur van de Sierra Club, een van de oudste en grootste milieuorganisaties, zei eens dat het baren van kinderen een 'strafbare misdaad tegen de samenleving' zou moeten zijn.

John Holdren, die later wetenschappelijk topadviseur van de Amerikaanse president Obama zou worden, pleitte er ooit voor om de bevolking te steriliseren via de toevoeging van gif aan het drinkwater.

Chimpansee-onderzoeker Jane Goodall, natuurfilmmaker David Attenborough en Gaia-theoreticus James Lovelock zijn alle drie koninklijk onderscheiden beschermheiligen van *Population Matters*, een organisatie die ons de gelegenheid biedt om de CO₂-uitstoot van onze verre vliegvakanties te neutraliseren door het sturen van condooms naar Afrika. Immers, 'onderzoek geeft aan', zo meldt haar website *PopOffsets.org*, 'dat investeren in gezinsplanning een kosteneffectieve manier is om onze CO₂-uitstoot te verlagen en klimaatverandering tegen te gaan'. Geen wonder dus dat Joris Voorhoeve, oud-minister en voormalig partijleider van de vvd, zijn boek *Negen plagen tegelijk: Hoe overleven we de toekomst?* besluit met 'geboorteregulering'.

Ook in de wereld van kunst en cultuur zijn dergelijke geluiden te horen. 'Bevolkingsgroei is de belangrijkste veroorzaker van schade aan het milieu', meende Jacques-Yves Cousteau, de Franse diepzeeduiker en maker van prachtige onderwaterfilms. 'Willen we de wereldbevolking stabiliseren, dan zullen we 350.000 mensen per dag moeten elimineren.' En, zo voegde Cousteau eraan toe: 'Dit is zo verschrikkelijk om te bedenken dat we het niet eens willen zeggen.'

In 2013 publiceert fictieschrijver Dan Brown zijn roman *Inferno*. De kern van het boek is het 'onmiskkenbare feit' dat ons een catastrofe wacht, veroorzaakt door de 'explosieve toename' van de wereldbevolking. Hoezeer de helden en de boeven in *Inferno* ook verschillen, dáár zijn ze het wel over eens. Hollywoodster Cameron Diaz, nadat ze was gevraagd of ze plannen voor het moederschap koesterde, meende: 'Er zijn niet nog meer kinderen nodig. We hebben al genoeg mensen op deze planeet.'

“Een directeur van de Sierra Club, een van de oudste en grootste milieuorganisaties, zei dat het baren van kinderen een 'strafbare misdaad tegen de samenleving' zou moeten zijn. John Holdren, later wetenschappelijk topadviseur van de Amerikaanse president Obama, pleitte er voor om de bevolking te steriliseren via gif in het drinkwater.”

Ze zien zichzelf als dappere eenlingen die tegen de tijdgeest ingaan, maar ze staan allen in een lange traditie. De geschiedenis wemelt van de geleerden, filosofen, kunstenaars en maatschappijcritici die verzuchtten dat een uitbreiding van het aantal mensen dramatisch is: Confucius, Plato, Aristoteles, Niccolò Machiavelli, Martin Luther King, de dalai lama... Bevolkingsgroei zou leiden tot meer armoede, ziekte, oorlog en domheid en tot minder democratie, arbeidsproductiviteit en levensvreugde.

En nu dus ook tot meer milieuproblemen. Tot schaarste van grondstoffen omdat er steeds meer mensen aanspraak op maken. Tot de vervuiling van bodem, water, lucht en atmosfeer vanwege al onze activiteiten en consumptiepatronen. Dat de zorgen om het milieu pas recent aan het rijtje zijn toegevoegd, suggereert dat de vrees voor bevolkingsgroei een oud vooroordeel is dat telkens weer zoekt naar een modieuze rechtvaardiging.

De cijfers

Lange tijd kende *Homo sapiens* nauwelijks schommelingen in het totale ledental. In het jaar 0 moeten het er zo'n 200 miljoen zijn geweest. Pas rond 1800 bereikten we de mijlpaal van een miljard. Het duurde nog tot 1927 voordat het er 2 miljard waren. In 1960 zaten we op 3 miljard. In 1974, veertien jaar later: 4 miljard. De mijlpalen volgden elkaar almaar sneller op. Dertien jaar later, in 1987: 5 miljard. Twaalf jaar later, in 1999: 6 miljard. En nog eens twaalf jaar later, in 2011, waren we alweer met 7 miljard. De natuurkundige Stephen Hawking berekende eens dat er in 2060 in het huidige tempo op aarde alleen nog maar staanplaatsen zouden zijn.

Iedereen die ouder is dan vijftig jaar is getuige geweest van een uniek verschijnsel: een verdubbeling van de wereldbevolking van 3,3 miljard naar 7,4 miljard. Zo'n verdubbeling zit er de komende vijftig jaar niet meer in. Rond 2050 bereiken we volgens de meest waarschijnlijke prognoses van de Verenigde Naties de 9 miljard. Vervolgens is het onduidelijk. Groeit de wereldbevolking door tot boven de 11 miljard of misschien zelfs 15 miljard? Of blijven we ergens rond de 10 miljard steken? Voorspellen is een hachelijke zaak, ook voor demografen.

Het werkt relativerend om een voorstelling te maken van alle mensen die vandaag op aarde wonen. Zet bij wijze van experiment al die 7,4 miljard individuen eens netjes naast elkaar, iedereen op een tegel van een vierkante meter. Daarmee nemen we met zijn allen 7400 vierkante kilometer in. Dat is een gebied dat kleiner is dan de gezamenlijke provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland, of de gezamenlijke Vlaamse provincies Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant. Op de rest van de aardbol is vervolgens geen mens meer te bekennen. Vanzelfsprekend is het maar een gedachteexperiment, net zoals de eerder genoemde projectie van Stephen Hawking, want al deze mensen moeten natuurlijk ook wonen, eten, studeren, werken en re-

creëren. Maar de wereld is dan ook heel wat groter dan een paar provincies in de Lage Landen.

Laten we eens uitgaan van de hoogste schatting van de Verenigde Naties voor het jaar 2100: 15 miljard mensen. Stel, zij wonen in groepjes van vier in een vrijstaande, gelijkvloerse eengezinswoning op de huidige Nederlandse gemiddelde woonoppervlakte van 120 vierkante meter. Reken daar nog eens 125 vierkante meter aan tuin bij, eveneens de Nederlandse standaard volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek. Dan beslaan al die miljarden mensen in hun miljarden huisjes met hun miljarden tuintjes 918.750 vierkante kilometer. Dat is een gebied zo groot als de gezamenlijke oppervlakte van... Frankrijk en Italië.

Hoezo staanplaatsen? Als op 31 oktober 2011 in Antwerpen 6.999.999.999 mensen op kraamvisite waren gekomen komen voor de feestelijke geboorte van de 7 miljardste inwoner, was België groot genoeg geweest om iedereen te laten dansen!

Wanneer we zouden doorgroeien naar een bevolkingsomvang van 10 miljard aan het einde van de eenentwintigste eeuw, is dat een toename van 2,6 miljard mensen vanaf vandaag. Dan komt er dus

nog eens 35 procent bij. Dat is veel, maar het is veel minder dan de toename van 124 procent die we in de afgelopen vijftig jaar hebben beleefd. Want sinds de jaren zestig is het groeitempo alweer aan het dalen. We groeien nog wel, maar het gaat steeds langzamer.

De jaarlijkse toename van de wereldbevolking lag in 1967 op 2,2 procent en nu, een halve eeuw later, is dat percentage 1,1 procent. Halverwege de jaren zestig baarden vrouwen wereldwijd gemiddeld 5 kinderen, tegenwoordig zitten ze net onder een gemiddelde van 2,5. In sommige landen gaat het heel hard, zoals in Bangladesh, het dichtstbevolkte land ter wereld. Daar werden in 1965 per vrouw nog 6,7 kinderen geboren; in 2014 waren dat er nog maar 2. De helft van de vrouwen op de wereld krijgt nu al 2 kinderen of minder. Dat geldt niet alleen voor welvarende landen in West-Europa met hun vrijgevochten vrouwen en geëmancipeerde mannen. Het geldt ook voor een land als Iran, waar vrouwen heel wat minder vrijheden genieten. Rond 1980 kregen Iraanse vrouwen gemiddeld nog 6,5 kinderen; tegenwoordig ligt dat op 1,7. Ook in delen van Europa – Duitsland, Italië, Portugal en Hongarije – neemt de bevolking af. In Oekraïne daalde de bevolking in twintig jaar tijd van 52 miljoen naar 42 miljoen mensen.

“**H**ongersnoden waren voor Malthus natuurlijke correcties op onze ongeremde voortplanting. We zijn dwazen, betoogde Malthus, wanneer we willen voorkómen dat mensen van honger sterven. Volgens hem moesten we het sterven juist vergemakkelijken, ja, we moesten het zelfs expliciet bevorderen.”

‘De mens is een kankertumor’

Nieuw is het gesomber over een groeiende bevolking niet. Halverwege de jaren zestig van de vorige eeuw, toen de wereldbevolking nog zo’n 3,3 miljard mensen telde, verschenen op veel middelbare scholen posters met daarop een wereldbol, afgeladen met mensen. Moeder Aarde was zó vol dat we er aan alle kanten vanaf tuimelden.

En het was niet de eerste keer dat de alarmklok werd geluid. ‘Nog nooit was de aarde zo volgebouwd. Nog nooit was de aarde zo onderworpen als vandaag. Alles is voor de mens toegankelijk, alles is onderzocht, alles is voor het verkeer ontsloten. Woeste landschappen zijn allang veranderd in lieflijke weilanden, bossen omgezet in landbouwgrond, wilde dieren vervangen door tamme. (...) Overal zie je de krioelende mensenmassa’s. Onze aantallen zijn inmiddels zo belastend voor de wereld, dat deze ons niet meer kan voeden.’

Dat schreef de kerkvader Tertullianus. Het was ergens rond het jaar 200. En dit voegde hij eraan toe: ‘We moeten epidemieën en hongersnoden, oorlogen en aardbevingen gaan beschouwen als instrumenten waarmee flink wordt gesnoeid in de weelderigheid van het menselijk ras.’

Het was de Britse predikant Thomas Malthus die de ideeën van Tertullianus nieuw leven inblies en die er nog altijd duurzame denkers mee weet te inspireren. In 1798 verscheen zijn *An Essay on the Principle of Population*. In 2009 werd een Nederlandse vertaling uitgegeven onder de titel *Over bevolking*. Die uitgave was van de nvsh, een organisatie die in 1881 werd opgericht als de Nieuw-Malthusiaanse Bond. ‘Het milieuprobleem staat niet op zich, het is niet uit de lucht komen vallen,’ vermeldt de website van de nvsh. ‘En het is ook niet toevallig in onze tijd ontstaan (...). Het milieuprobleem is het symptoom, niet de ziekte. De ziekte is de overbevolking.

Overbevolking is dus de oorzaak van het milieuprobleem.’

Dominee Malthus had een heldere boodschap: de groei van de bevolking zal het altijd afleggen tegen de groei van de landbouwopbrengsten. Bovendien voorzag de dominee moreel verval: een trend die hij al waarnam bij de lagere klassen van de samenleving. Hongersnoden waren voor Malthus dan ook natuurlijke correcties op onze ongeremde voortplanting. We zijn dwazen, betoogde Malthus, wanneer we willen voorkómen dat mensen van honger sterven. Volgens hem moesten we het sterven juist vergemakkelijken, ja, we moesten het zelfs expliciet bevorderen.

‘Nu vertellen we de armen om hygiënisch te leven,’ klaagde Malthus, ‘maar het is veel verstandiger om hen dat sterk af te raden. In onze steden moeten wij de straten eerder smaller dan breder maken. We moeten meer mensen samenproppen in hun woningen en ervoor zorgen dat epidemieën als de pest weer terug kunnen keren. Wanneer we dorpen bouwen, dan kunnen we dat het beste doen in de buurt van stilstaand water. Het meest verstandig zou zijn om mensen te huisvesten in ongezonde en moerassige gebieden. Boven alles komt het er echter op aan om

helemaal niets te doen wanneer onder hen verwoestende ziektes uitbreken.'

Malthus hanteerde het beeld van bacteriën in een petrischaaltje. Zoals bacteriën zich vermeerderen tot hun voedingsstoffen op zijn en de hele populatie in één klap ten onder gaat, zo vergaat het ook de mensheid. De metafoor inspireerde prins Philip, de echtgenoot van koningin Elizabeth II van het Verenigd Koninkrijk, toen hij noteerde dat hij na zijn dood op aarde terug wilde keren als een dodelijk virus om de menselijke bevolking terug te dringen.

Een andere populaire metafoor in het debat over bevolkingsgroei is die van kanker. Tumoren kunnen zich voor lange tijd onopgemerkt ontwikkelen en uitzaaien tot ze uiteindelijk te groot en te massaal zijn om nog te worden teruggedrongen, waarna het hele lichaam wordt verwoest. De Amerikaanse bioloog Paul Ehrlich introduceerde het beeld van de menselijke soort als kankercellen in een verder gezonde natuurlijke omgeving in *The Population Bomb* uit 1968. 'Kanker is een

ongecontroleerde vermenigvuldiging van cellen,' schreef hij. 'Wanneer je alleen de symptomen van kanker bestrijdt, dan voelt het slachtoffer zich aanvankelijk een stuk beter, maar uiteindelijk sterft hij, vaak op gruwelijke wijze. Hetzelfde noodlot staat de wereld te wachten nu deze een bevolkingsexplosie ondergaat en waarvan alleen de symptomen worden behandeld. Daarom moeten wij onze inspanningen verschuiven van het behandelen van de symptomen van kanker naar het wegsnijden van de ziekte. De hele operatie vereist wrede en harteloze besluiten. De pijn zal dan ook enorm zijn. Maar de ziekte heeft zich zo ver ontwikkeld, dat de patiënt alleen door een radicale operatie een kans heeft om te overleven.'

Net als Tertullianus en Malthus is ook Ehrlich volstrekt open over de methoden die volgens hem moeten worden toegepast om 'de menselijke kanker' weg te snijden. 'Wat we nodig hebben, is verplichte geboorteregulering, onder meer door tijdelijk chemicaliën aan het drinkwater of het voedsel toe te voegen die mensen onvruchtbaar maken. De hoeveelheden moeten zorgvuldig door de overheid worden bepaald om daarmee de ideale omvang van gezinnen vast te stellen.'

De kankermetafoor werd populair toen ze in 1974 werd overgenomen door de Club van Rome, een denktank van Europese intellectuelen die zich bezorgd toonden over de gevolgen van de snelle economische ontwikkeling. Dat jaar publiceerde de Club een rapport waarin nóg feller dan in het historische eerste rapport, *Grenzen aan de groei*, werd gewaarschuwd voor het uitputten van energiebronnen en de vernietiging van de natuur. Het zijn problemen, stelden de auteurs, die uiteindelijk allemaal kunnen worden teruggevoerd tot dat ene, allesomvattende probleem van de bevolkingsgroei.

In het rapport zegt Alan Gregg, jarenlang een sleutelfiguur bij de filantropische *Rockefeller Foundation*: 'De wereld heeft kanker en de kanker is de mens.' Daarmee gaf hij filantropie, oftewel mensenliefde, een heel nieuwe betekenis.

Het is een grimmig mensbeeld dat we ook terugvinden in het boek *Wildgroei* van Rob Hengeveld, emeritus hoogleeraar dierecologie aan de Vrije Universiteit

“Het denken van Malthus, Ehrlich en de Club van Rome bleef niet beperkt tot boeken en lezingen vanuit de milieubeweging. Ze inspireerden ook overheden om actief aan de slag te gaan met het terugdringen van de bevolkingsgroei.”

Amsterdam. In een interview in *Down to Earth Magazine* van de Nederlandse vereniging Milieudefensie stelt Hengeveld dat 'onze soort zo exponentieel is gegroeid, dat we nu sneller afval produceren en grondstoftekorten laten zien dan het systeem kan bijhouden'. De bevolkingsgroei moet dus stoppen. En volgens Hengeveld zijn er maar twee manieren: of er worden minder mensen geboren, of er zullen meer mensen sterven. 'Wil je met de kraan open blijven dweilen?'

Wat te doen bij ongewenste mensen en baby's

Het denken van Malthus, Ehrlich en de Club van Rome bleef niet beperkt tot boeken en lezingen vanuit de milieubeweging. Ze inspireerden ook overheden om aan de slag te gaan met het terugdringen van de bevolkingsgroei. Sommige regeringen kozen ervoor mensen 'passief' te laten sterven door hen voedsel te onthouden, anderen gingen 'actief' aan de slag door met geweld een einde te maken aan de voortplantingsdrang van hun onderdanen.

Tijdens de grote hongersnood in Ierland, halverwege de negentiende eeuw, emigreerden een miljoen Ieren naar de Verenigde Staten. Nog eens een miljoen mensen stierven aan ondervoeding die werd veroorzaakt door een aardappelziekte. Hun dood had voor een belangrijk deel voorkomen kunnen worden, maar de Britse regering weigerde lange tijd om in te grijpen: een overweging die expliciet werd gevoed door het idee van Malthus dat hulp slechts een kortetermijnoplossing was die de problemen alleen nog maar zou verergeren.

Iets vergelijkbaars gebeurde in India toen daar in 1877 een hongersnood uitbrak vanwege aanhoudende droogte. De Britse afgevaardigde in de kolonie, Robert Bulwer-Lytton, ondernam geen

actie door bijvoorbeeld voedselprijzen te verlagen of noodvoedsel te verstrekken. Op gedachten gebracht door Malthus, was Bulwer-Lytton van mening dat de Indiase bevolking zich simpelweg sneller vermeerderde dan het voedsel dat ze kon verbouwen, ook al wist India tijdens de hongersnood volop voedsel te produceren om dat vervolgens te exporteren. De hongerende bevolking werd het onthouden. Rond de 8 miljoen Indiërs moesten sterven.

Hoewel honger nooit helemaal verdween uit India, was het honderd jaar later weer raak in maar liefst vier deelstaten. In 1966 en 1967 verscheepte de Amerikaanse regering maar liefst 20 procent van haar graanoogst naar het subcontinent, onder grote bedenkingen van president Johnson. 'Zijn jullie nu helemaal bezopen? Ik ga geen ontwikkelingsgeld verspillen in een land dat niets doet aan zijn eigen bevolkingsgroei!' Tot zijn verrassing vond Johnson een bondgenoot in de vers gekozen Indiase premier Indira Gandhi. Als minister in een eerdere regering was Gandhi al verantwoordelijk voor sterilisatieprogramma's om de bevolkingsgroei af te remmen. Na overleg met

Johnson besloot zij de programma's fors op te schalen. De Amerikanen beloofden in dat geval noodhulp te blijven bieden. Vervolgens werden in speciaal daartoe ingerichte kampen miljoenen Indiërs onder dwang onvruchtbaar gemaakt. Op het hoogtepunt van de campagne, in 1978, werden 8 miljoen mannen en vrouwen onder het mes gedwongen. Opstanden onder de bevolking werden met geweld neergeslagen.

In communistisch China wist Song Jian, een hoge Chinese ambtenaar die de rapporten van de Club van Rome vertaalde, partijleider Deng Xiaoping te overtuigen. Via Song Jian leverde de denktank van bezorgde Europeanen de ideologische grondslag voor het beruchte eenkindbeleid in China. Naar schatting werden alleen al in het jaar 1983 zo'n 14 miljoen baby's onder dwang geaborteerd. Meer dan 34 miljoen vrouwen en 4 miljoen mannen werden onvruchtbaar gemaakt.

In zijn boek *Merchants of Despair* verhaalt de Amerikaanse auteur Robert Zubrin over de wreedheid waarmee de Chinese bevolkingsgroei moest worden ingedamd. 'Baby's werden tot en met de ne-

gende maand geaborteerd. Menige baby huilde terwijl hij vlak na zijn geboorte werd doodgestoken. Vrouwen die met hun baby probeerden te vluchten, werden opgejaagd. Wanneer de moeders niet konden worden gepakt, werden hun huizen verwoest en de grootouders in de gevangenis gegooid.' In *Wildgroei* noemt dierecoloog Hengeveld het Chinese beleid 'niet drastisch genoeg'.

Hoe meer mensen, des te meer vreugd

Terwijl in de komende decennia de groei van de wereldbevolking almaar afneemt, gaat die in Afrika voorlopig nog wel even door. In deze eeuw, zo speculeren demografen, zal Afrika zorgen voor meer dan 80 procent van de wereldwijde bevolkingsgroei. En hoe vreemd het ook klinkt: in de eerste plaats is dat uitstekend nieuws. Waarom? Omdat het betekent dat Afrikanen minder vroeg doodgaan en, net als wij, steeds vaker kunnen genieten van een lang, gezond en veilig leven.

De snelle groei van de Afrikaanse bevolking laat zien dat we steeds beter in staat

“Hoe meer mensen erbij kwamen, hoe beter het met ons ging. Als er ook maar iets waar zou zijn van de sombere voorspellingen van Tertullianus, Malthus, Ehrlich, Hengeveld of al die andere profeten van de apocalyps, dan heeft het bewijs hiervoor zich bijzonder goed verstoppt.”

zijn om ellende te bestrijden. Ellende, die met name Afrika tot voor kort gevangenhield in een hobbesiaanse wereld van voortdurende angst, van gevaar en van dood door geweld. Een wereld waarin het leven van de mens zich samen liet vatten in de trefwoorden: 'eenzaam, arm, ellendig, wreed en kort'.

Dat de bevolking van Afrika groeit, danken we onder meer aan het feit dat het aantal oorlogen in Afrika de afgelopen jaren fors afnam en dat de Afrikaanse economieën al vele jaren groeien met een gemiddelde van 4 procent. Vooral de gezondheidszorg is enorm verbeterd. In sub-Sahara-Afrika halveerde sinds 1990 de sterfte van kinderen onder de 5 jaar. Alleen al vaccinatieprogramma's, doorgaans betaald met ontwikkelingsgeld, redden nu jaarlijks het leven van 3 miljoen kinderen. Volgens berekeningen van unicef voorkwamen vaccinaties tussen 2000 en 2015 de dood van maar liefst 48 miljoen kleine kinderen. Ook bekende infectieziekten werden teruggedrongen. Sinds 2000 halveerde het aantal doden door malaria, terwijl het aantal nieuwe hiv-infecties van 2005 tot 2015 daalde met 40 procent.

In Afrika is de levensverwachting dan ook fors gestegen. De 12 miljoen Afrikanen die werden geboren in 1955, hadden op dat moment een levensverwachting van 37 jaar. De 43 miljoen Afrikanen die worden geboren in 2017 mogen verwachten hun 60ste verjaardag te vieren en hun kleinkinderen te zien opgroeien. Het is een trend die zich volgens experts nog wel even door zal zetten. Voor een humanistische beweging zoals het ecomodernisme is deze vooruitgang alleen maar toe te juichen. Mensen stoppen uit zichzelf wel met het krijgen van veel kinderen op het moment dat het hen beter gaat en minder kinderen sterven. De beste rem op het krijgen van kinderen is het voorkomen van kindersterfte.

Wat nu voor Afrika geldt is op wereldschaal al langer gaande. Tijdens de on-

gekende, spectaculaire groei van de wereldbevolking in de afgelopen vijftig jaar boekten we vooruitgang op vooruitgang. Verrekend met de inflatie, verdiende de gemiddelde wereldburger in 2015 drie keer zoveel geld als in 1965. Ook werd de gemiddelde wereldburger in 2015 zo'n 30 procent ouder dan in 1965. De kans dat jonge kinderen stierven, daalde met driekwart. Volgens de Voedsel- en Landbouworganisatie (fao) van de Verenigde Naties leed in 1965 nog bijna de helft van de 3,3 miljard mensen honger, in 2015 waren dat er nog geen 800 miljoen van de ruim 7 miljard.

Niet minder dan negen op de tien kinderen wereldwijd gaan vandaag naar school en het aantal jaren dat ze er gemiddeld zitten, steeg van drie jaar in 1950 tot negen jaar in 2010.

Niet alleen armoede en honger namen af, dat geldt ook voor oorlog en geweld. Wereldwijd werden in 2015 elf grote gewapende conflicten uitgevochten, met de oorlog in Syrië en Irak als de meest dodelijke. Die elf oorlogen waren er uiteraard elf te veel, maar rond 1990 waren het er nog 26. Niet alleen zijn oorlogen minder frequent, ook vergen ze minder slachtoffers. In de jaren vijftig stierven wereldwijd 22 op de 100.000 mensen door oorlogsgeweld, inclusief terrorisme. In de jaren tachtig was dat al gezakt tot 5. In 2015 stond de teller op 2,3 oorlogsdoden per 100.000 mensen. In absolute aantallen stierven in 1952 nog meer dan 20 miljoen mensen door oorlog en geweld; in 2015 waren dat er 168.000.

Hoe meer mensen erbij kwamen, hoe beter het met ons ging. Als er ook maar iets waar zou zijn van de sombere voorspellingen van Tertullianus, Malthus, Ehrlich, Hengeveld of al die andere profeten van de apocalyps, dan heeft het bewijs hiervoor zich bijzonder goed verstoppt.

Kennelijk is er iets dat wij, mensen, prima doen. Het is een idee dat weinig weerklank vindt in tijden waarin de misan-

tropie welig tiert. De wereld biedt volop ruimte voor een hele hoop mensen. Wanneer er al sprake is van een taboe, dan ligt dat taboe op de simpele erkenning van ons unieke talent om de horizon telkens te weer verleggen en ons leven en dat van anderen steeds verder te verbeteren.

Ralf Bodelier

is journalist en essayist, onder meer voor De Groene Amsterdammer. Gepromoveerd filosoof. Campagneleider van World's Best News, dat bericht over de vooruitgang, in het bijzonder in ontwikkelingslanden.

Auteur van diverse boeken, waaronder *Atheïst in Afrika*, *Kosmopoliet & Krottenwijk* en *Tegen de angst*. Voormalig docent Academie voor Journalistiek.

Marco Visscher

is journalist. Schrijft onder meer voor *Vrij Nederland*, *Trouw*, *Knack* en *Humo*. Samensteller van *Tegengeluid*, een tweewekelijkse nieuwsbrief voor dwarsdenkers.

Ecomodernisme Het nieuwe denken over groen en groei

Verschijnt midden april
€ 19,99

ISBN: 9789046821817

Uitgeverij Nieuw Amsterdam, 288 p.

www.ecomodernisme.be

Ruben Mersch

Waarom iedereen gelijk heeft

► Luc Bonneux

Ik ben een fan van Mersch' eerste populairwetenschappelijke vrucht, *Oogklepdenken*. Daarom stelde ik voor om zijn tweede boek *Waarom iedereen gelijk heeft* te bespreken. Dat bleek echter een moeilijke bevalling en wel om allerlei redenen. De eerste bladzijden lazen erg stroef en ik moest erg wennen aan de stijl. Komt het door het generatieverschil?

Ik hou niet van de jolige taal en de zelden scherp gedefinieerde begrippen. Het eindoordeel is gemengd, maar het komt van een hardhoofdige dokter. Het kan zeker geen kwaad om het boek te lezen: het bevat een bijna onafzienbare stroom weetjes en feiten over menselijk gedrag. Maar zet ondertussen wel Walter de Buck op: "t Is al van macht, 't is al van geld. 't Is niet de waarheid die dat hier telt." Zindelijk debatteren is één ding, maar de grote debatten van de mensheid gaan over macht en geld: hoe die te krijgen, hoe die te houden.

Hoofdstuk 1. De onderbuik regeert

Ai. Van in den beginne zat dit grondig fout. Waar zaten die taalredacteuren? Ik ging even surfen om te onderzoeken waar die "onderbuik" vandaan kwam. Ik gebruik dat woord nooit in de betekenis van "morele intuïtie met vuile bijmaak". In het boek wordt het begrip niet gedefinieerd, het verandert zelfs voortdurende van betekenis doorheen de tekst. Ik ken buikgevoelen (soms ook onderbuikgevoelen) als een vertaling van het Engelstalige gut-feeling, dat je best kan vertalen als "intuïtie". En ik ken de onderbuik van de samenleving: Hillary Clintons "deplorables". Het is een vage omschrijving van mensen die "tegen het systeem" zijn, doorgaans (maar niet uitsluitend) blanke mensen van lagere socio-econo-

mische klassen, vaak werklozen, asociaal, toogfilosofen die hun ranzige rancunes op Twitter uitleven. De onderbuik wordt vooral bewoond door mensen die de te snel veranderende samenleving niet kunnen volgen en die daarop reageren met onbegrip en woede. In Rubens' taal wordt buikgevoelen gecontamineerd met onderbuik: het buikgevoelen van de onderbuik van de samenleving. Dat is bepaald niet waardenvrij: het is een vorm van framing. Het begrip onderbuik in de zin van morele intuïtie van de onderbuik van de samenleving komt dan ook van het internet. Om het daar heersende jargon te hanteren: onderbuik werd aanvankelijk gebruikt door de Linkse Kerk om de minder verheven emoties te beschrijven van de rechtse, blanke lagere klasse (zie hoger) die het niet met de verlichte inzichten van hun Kerk eens was. Deze deplorables mepten terug door van het woord "onderbuik" een geuzennaam en zelfs synoniem te maken voor het gezonde boerenverstand van mensen zoals ons, Henk en Ingrid.

In de geneeskunde wordt intuïtie hoog aangeslagen: het "niet pluisgevoelen" is de krachtigste predictor in het diagnostisch proces. Bij de laatste verwijzing naar de internist met als werkdiagnose "geen idee wat ze heeft, maar ze heeft iets" kwam als diagnose "darmkanker" uit de bus. Artsen zijn patroonherkenners bij uitstek. De hoofdauteur van één van wat Ruben Mersch de bekendste gedachte-experimenten uit de geschiedenis van de filosofie noemt, werd nog net niet weggehoond op een artsencongres. We vermoedden een soort Milgramexperiment (waar mensen gruwelijke dingen deden omdat ze die opdracht kregen). Je wordt gevraagd hyperrationeel te beslissen door een dikke man voor de trein te gooien, met als aanname dat die die trein gaat stoppen (zodat verderop meer le-

vens worden gespaard). Komaan zeg. Als die man geen vijftig ton weegt, is dit een lachertje. De auteur vraagt ons eigenlijk om onze hersenen te ontdebellen in een helft die iets volstrekt debiels gelooft, en een helft die daarop volstrekt rationeel ageert. Onze hersenen werken als een geheel: zie ons fronsen en gezichten trekken als we iets moeilijks doen. Dokters weten dat. Het enige wat ik meenam van dit gedachte-experiment was dat deze filosoof weinig moeite had gedaan om een geloofwaardig experiment te verzinnen. Mersch haalt nog meer sofistische taalspeltjes aan (de progressieve boekhoudster die waarschijnlijk geen feministe is) waar filosofen blijkbaar groot belang aan hechten. Ik niet.

Die onderbuik bleef het me moeilijk maken om dit boek goed te lezen. Betrof het buikgevoelen, morele intuïtie, instinct, buikgevoelen van de onderbuik van de samenleving? In het derde hoofdstuk betrof het zelfs politieke voorkeur. Ruben gebruikt al die mogelijke betekenissen door elkaar, en daar was ik niet blij mee.

Hoofdstuk 2. Een korte geschiedenis van de onderbuik

Dit hoofdstuk gaat feitelijk over ons morele instinct om samen te werken. Ik zou Ruben Mersch het oude maar prachtige *The Evolution of Coöperation* van Axelrod en het briljante *Games of Life: Explorations in Ecology, Evolution, and Behaviour* van Sigmund kunnen aanraden. Al wat ouder, maar zo helder. Ruben vervalt in een zeer grote stroom anekdotische voorbeelden, maar ik miste overzichtelijkheid. Dat komt mede door het gemutilerde "prisoners's dilemma" (het flauwe en niet geslaagde voorbeeld van het schoonmaken van de studentenkeuken) en het ontbrekende inzicht dat dit dilemma slechts tot

“De ‘onderbuik’ bleef het me moeilijk maken om dit boek goed te lezen. Betrof het buikgevoelen, morele intuïtie, instinct, buikgevoelen van de onderbuik van de samenleving? In het derde hoofdstuk betrof het zelfs politieke voorkeur. Ruben Mersch gebruikt al die mogelijke betekenissen door elkaar, en daar was ik niet blij mee.”

samenwerking leidt als je het herhaaldelijk met elkaar speelt. Het naakte dilemma is prachtig in zijn eenvoud. Het beschrijft twee gevangenen: ze kunnen beiden elkaar verlinken (ieder 1 punt), de ene kan zijn mond houden terwijl de andere hem verlinkt (de verliezer krijgt nul punten, de winnaar 5) of ze kunnen samenwerken en beiden hun mond houden (beiden drie punten). Het punt is, dat als je het één keer speelt, de ander verlinken steeds de rationele oplossing is (1 of 5 punten). Samenwerken brengt je slechts 0 of 3 punten op. Als je echter zicht hebt op blijvende samenwerking, zijn de 3+3+3+3...

punten die je beiden wint door samenwerking meer dan 5+1+1+1... en in herhaalde confrontaties superieur. Vervolgens kan je heel complexe scenario's verzinnen, maar wederkerigheid ("tit for tat", oog om oog) is steeds superieur. Wie je verlinkt, verlink jij ook. Anders word je slachtoffer van de smeurlappen. Zo ontstaat uit het primitieve recht van de sterkste de georganiseerde "oog om oog"-samenleving. "Oog om oog" leidt wel tot eindeloze vendetta's. Het is nuttig de andere tijdig de wang toe te keren (tit for two tats). Maar als je dat systematisch doet, wordt je soft en een maatschappij

van softies wordt onvermijdelijk gefiltreerd door de smeurlappen. Stabiël wordt het nooit. En zo oscilleren maatschappijen tussen rechts en links, tussen repressie en tolerantie. We hebben een moreel instinct om samen te werken, ook en vooral omdat we een afstraffing vrez. Het hoofdstuk is onvoldoende gestructureerd en onvoldoende overzichtelijk om dit inzicht mee te nemen.

Het hoofdstuk sluit af met de vaststelling dat ons instinct tot samenwerken beperkt is tot de eigen stam. Jagers-verzamelaars leefden (leven) in een toestand van chronische oorlog met de hen omgevende stammen, overal en in alle tijden. Mersch valt hier plompverloren in en mist de oorzaak. Stammen moesten concurreren om schaarse middelen. In de stam is samenwerking noodzakelijk om te overleven. Tussen stammen onderling is dat

veel minder het geval. Een politiek van verovering en vernietiging is een optie voor de succesvolle stam, waarbij de minder succesvolle stam gaat voor behoud en verdediging. Sowieso gaat Mersch wel erg gemakkelijk voorbij aan de voornaamste stimulansen, oorzaken, drijfveren van menselijk gedrag: "‘t is al van macht, ‘t is al van geld". De analyse van Mersch is die van de winnaar. Want wat Mersch comfortabel beschrijft als morele stammen, zijn winnaars en verliezers. De haves en de have nots worden minder beschreven door hun morele keuzen, dan door hun hebben of niet hebben. Mersch' boek verscheen hiervoor te vroeg, maar momenteel wordt politiek België (maar bijvoorbeeld ook de belangrijkste presidentskandidaat van rechts in Frankrijk, Fillon) verscheurd door de graaicultuur bij de politieke winnaars. In een democratie schuiven succesvolle partijen en politici wel erg gretig aan langs de zelfbediening. De kern van het verhaal is de defecte moraal van wie de macht heeft.

Hoofdstuk 3. Morele stammen

Dit is een leuk en leesbaar hoofdstuk en ik heb heel wat bijgeleerd. Waar ik Mersch niet geloof vind ik referenties om zijn stellingen te checken (wat ik niet heb gedaan). We organiseren ons rond assen: progressief en conservatief, tolerant en repressief, kapitalistisch en socialistisch en we verdedigen onze turf met de woestheid waarmee een jager-verzamelaar zijn jachtgronden verdedigt. Over die verdediging gaat dit hoofdstuk. We bouwen heilige huisjes, we passen de waarheid aan waar nodig en volgen onze "morele kudde". Maar de definities blijven een probleem: wat Ruben als moreel beschrijft, is politieke en economische keuze. Politieke partijen als morele stammen beschrijven rekt het begrip moraal ver op. Het verblindt voor de kern van politiek, namelijk de beslissing over de verdeling van schaarse middelen.

De termen kapitalist (of neoliberal) of socialist vallen niet in dit hoofdstuk, wat typisch is voor Mersch' blinde vlek rond verdeling van middelen. Is politieke voorkeur een vorm van moraal? Ik ben nogal links en nogal groen, zij het met heel atypische voorkeuren. Ondanks alle ontgoochelingen van linkse en groene kant vind ik rechtse mensen toch wel een beetje slecht. Maar eigenlijk lijken liberalen,

“Ruben Mersch gebruikt overvloedig het woord onderbuik, maar zwijgt over het debat waar de onderbuik mee worstelt. In zijn boek zal je vruchteloos zoeken naar ladders om uit deze diepe loopgraven te komen.”

en zelfs veel NVA-ers, niet zulke slechte mensen. Toch niet echt heel erg slecht. Liberalen/kapitalisten willen meer economische groei: het stijgende tij trekt alle boten vlot, ook de kleintjes. Socialisten willen die groei herverdelen, zodat de kleine bootjes beter van het tij kunnen profiteren. En Groen waarschuwt dat als het tij te veel stijgt, iedereen verzuipt. Dit zijn eerbare standpunten die de kern van de ouderwetse politiek uitmaken: economische en politieke keuzen rond het genereren en verdelen van middelen.

Ruben Mersch schaatst in het hele boek opvallend stil voorbij het heikele en hete onderwerp waarbij het echt gaat over de normen, waarden en moraal van de onderbuik: de botsing van een conservatieve islam, beleden door immigrerende anderskleurigen, met vrijdenkers en christendom, beleden door de inlandse blanke stam. Als het over godsdienst gaat, trekken we pas echt de loopgraven in. Dat is eigenlijk heel straf. Mersch kan niet zwijgen over onderbuiken. Maar van Trump over Le Pen tot Wilders, de verhouding tot de islam is het immens lastige morele vraagstuk waar de onderbuik van de samenleving mee worstelt. Denk aan de problematiek van de hoofddoeken of van boerkini's in het zwembad, onderbroeken in de douche: tolerantie is de default. Maar het buikgevoelen van de onderbuik is erg bang dat tolerantie ons kwetsbaar maakt voor agressieve overname. Dat is ook werkelijk het openlijk bele-

den doel van het Salafistische jihadisme. Tolerantie houdt op als het moslimmeisje de hoofddoek niet meer durft uit laten en de bikini niet meer durft aan te doen, als de moslimjongen zonder onderbroek niet meer onder de douche durft. Om maar te zwijgen over de moslimjongen die verliefd wordt op een andere jongen. Of over verliefde jongens die hand in hand door een moslimwijk lopen. Of over meisjes met mooie benen die die graag tonen door korte rokjes te dragen. Mensen mogen alles geloven wat ze willen, maar als dat geloof gevolgen heeft voor anderen, is het niet meer vrijblijvend. In tit for tat strategieën is een te genereuze samenleving kwetsbaar voor overname. Mersch gebruikt overvloedig het woord onderbuik, maar zwijgt over het debat waar de onderbuik mee worstelt. In zijn boek zal je vruchteloos zoeken naar ladders om uit deze diepe loopgraven te komen.

Hoofdstuk 4. Eigen werkelijkheid eerst

Dit hoofdstuk is echt goed. Mogelijk omdat onderbuiken en moraal uit het zicht verdwijnen. Dit gaat over de vele manieren waarop we onszelf overtuigen dat we gelijk hebben. Wie geld wil verdienen aan gokken op verkiezingsuitslagen, vraagt best aan mij een prognose van de kiesresultaten – en vult daarna het tegenovergestelde in. Ik neem mijn wensen voor waarheid, en sinds Zwarte Zondag (november 1991) valt dat dik tegen. In de

“We bouwen heilige huisjes, we passen de waarheid aan waar nodig en volgen onze ‘morele kudde’.”

strijd tussen Trump en Clinton was ik mij daar scherp van bewust. Niet dat ik een grote fan was van Hillary Clinton, maar de kans dat die brallende twittertrol en publiek verklaarde vrouwenschender het ging halen tegen een beschaafde dame – en evenzeer een politiek dier – was toch echt volstrekt nul komma nul nul. Ik ken nogal wat Amerikanen, maar geen enkele Trumpkiezer. Mijn kennissen leven in de democratische bubbels van Washington, Boston, Atlanta. Het resultaat is bekend. We leven allemaal in bubbels. Daarmee missen we voeling met mensen die echt anders denken. We worden enkel bevestigd in onze ideeën, in ons grote gelijk. Ruben Mersch toont hoe we cognitief gemaakt zijn om ons grote gelijk te halen, niet om de waarheid te ontdekken.

Hoofdstuk 5. De strijdbijl begraven

Ruben Mersch verklaart zich hier tot wetenschappelijk positivist. Met een wetenschappelijke onderzoeksmethode komen we dichterbij de waarheid. Hier zijn de onderbuiken vooropgestelde meningen. Als we tot de groene clan behoren, horen elektromagnetische straling (EMS) van gsm en wifi, glyfosfaat (een onkruidverdelger) en genetisch gemodificeerde organismen (ggo's) zo niet kankerverwekkend dan toch wel vreselijk ongezond te zijn. Iets met bio moet gezond zijn. Met morele intuïtie heeft dat minder te maken dan met de algemeen gedeelde opvattingen van onze clan. SKEPP omarmde alle vaccinaties, ook de griepvaccinatie. Al dient het doel van het jaarlijkse vaccineren tegen griep vooral de rekening van de betreffende industrie. De groene clan houdt niet van industrie en omarmt alles wat begint met “bio” – wat reclamejon-

“Ngo's als Greenpeace lijken evenmin begeesterd door een zoektocht naar waarheid. Zij graaien pas echt over de diepste bodem om hun gelijk te halen.”

gens natuurlijk ook wel weten. We worden daarbij zelden gehinderd door kennis: de griepvaccinatie werd gefileerd door de harde wetenschapsjongens van de onafhankelijke *Cochrane Collaboration*. In lijvige rapporten van grote aantallen redelijk onafhankelijke deskundigen worden de ideeën over de schade van EMS, glyfosfaat of ggo's door weinigen ondersteund. De morele intuïtie zit echter elders, en hier faalt Ruben Mersch toch weer door alles in morele onderbuiken te willen kaderen. Mensen wantrouwen de industrie, en daar hebben ze gelijk in. 't Is al van macht, 't is al van geld, en daar wil de industrie meer van. Dat wantrouwen schept weer een markt voor ngo's als Greenpeace, die evenmin begeesterd lijken door een zoektocht naar waarheid. Die ngo's graaien pas echt over de diepste bodem van iedere denkbare en ondenkbare ton om hun gelijk te halen. Ik zou eerder de financiële belangen van Greenpeace tegen het licht houden dan hun morele buikgevoelens.

Toch deel ik Rubens optimisme. Maar minder wegens betere inzichten in moraal of debat, dan omwille van het groeiende besef hoe macht en geld informatie vertekenen en hoe daar iets aan te doen. In de geneeskunde is de *Cochrane Collaboration* ontstaan, een non-profit samenwerking van grotendeels vrijwilligers. Groot-Brittannië heeft NICE ontwikkeld, België het Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg. Alle zijn opgericht met het doel om firewalls te plaatsen tussen evaluatie en industrie. De *Cochrane Collaboration* heeft een krachtige standaard gesteld voor onafhankelijk onderzoek. Het zijn zij die borstkankerscreening en griepvaccinatie zeer deskundig onderzocht hebben. Hoe dit in andere vakgebieden dan de geneeskunde gaat lukken, is me onbekend. Maar in de geneeskunde, waar immens veel geld omgaat en dus immens grote belangen te verdedigen zijn, betekenen deze onafhankelijke evaluatieorganismen een weldadige revolutie. Bij ieder nieuw debat sla ik eerst de Cochrane-bibliotheek open, omdat ik weet dat ik me daar in een huis van vertrouwen bevind.

Tot slot

Het helpt zeker om te beseffen dat we als maatschappij vooruitgang maken. We kruisigen geen mensen meer, we geselen geen overspelige vrouwen meer en stellen hen nadien niet meer naakt ten toon op de Grote Markt. We ranselen geen kinderen meer af omdat ze hun les slecht hebben geleerd. We houden geen slaven meer. We gaan moeizaam om met migratie, maar we moorden er niet groot-schalig om. Het folteren van verdachten is minder gebruikelijk. Fransen, Duitsers en Engelsen zijn niet echt dol op elkaar, maar open oorlog zit er voorlopig niet in. Denken dat het vroeger beter was, is, zoals steeds, gebaseerd op afwezige kennis over hoe het vroeger was.

Wie Mersch' boek leest als een oproep om te beseffen dat de tegenpartij geen groepje slechte mensen is, maar mensen met andere belangen, andere keuzen en andere informatie, leest met de juiste ingesteldheid. Het is goed om kennis te verwerven over de dossiers waarover je uitspraken wil doen, over voor en tegen. Het helpt om de argumenten van je tegenstander te kennen en ze een eerlijke kans te gunnen. Het helpt hem of haar te respecteren. Het is beter om te zoeken naar wat je bindt, dan naar wat je scheidt. Maar moraalfilosofen kunnen leuke jongens en meisjes zijn die ons helpen om zindelijker van mening te verschillen, de echte gevechten in de maatschappij gaan om het verwerven en behouden van macht en geld.

ACHTERDOCHT TUSSEN FEIT EN FICTIE

KRITISCH OMGAAN MET COMPLOTTHEORIEËN

Brecht Decoene

104 pagina's - ISBN 978 90 5718 523 6

Complottheorieën zijn alomtegenwoordig, maar de meeste mensen nemen ze niet echt ernstig. Wil dat zeggen dat wie een complottheorie aanhangt automatisch een mafketel is? En waarom zouden we energie steken in het bestuderen van complottheorieën? Worden onze democratie en pers echt bedreigd door schimmige organisaties?

Politici, wetenschappers en journalisten blijken soms onbetrouwbaar. Maar dat betekent nog niet dat de complottheorieën over pakweg de maanlanding, de moord op Kennedy, de aanslagen van 9/11 en die op Charlie Hebdo daarmee bevestigd zijn. Hoe verklaren we dat dergelijke dubieuze verhalen ontstaan als er zich een wereldschokkende gebeurtenis voordoet? Hoe gaan we er het beste mee om en hoe kunnen we feit van fictie onderscheiden? In dit boek komt u meer te weten over deze en andere intrigerende kwesties.

DE STER VAN BETHLEHEM

WIJST HET LICHT NOG STEEDS DE WEG?

Tim Trachet

92 pagina's - ISBN 978 90 5718 559 5

Zowat iedereen in de westerse cultuur kent de ster van Bethlehem, maar wat kan die precies geweest zijn? Welke waarneming kan de 'wijzen uit het oosten' aangespoord hebben om op reis te vertrekken en een kind te aanbidden als de koning der Joden?

Verskillende elementen doen vermoeden dat de wijzen astronomen of astrologen waren. Maar welke astronomische hypothese die het fenomeen van de ster verduidelijkt, is betrouwbaarder dan de andere? En hebben bepaalde onderzoekers in de ster van Bethlehem een middel gevonden om de geboortedatum van Jezus te achterhalen?

In vele publicaties over de ster van Bethlehem lijkt een kritische blik te ontbreken. Dit boekje in de SKEPP-reeks wil die leegte opvullen.